

ŠUMARSKI LIST

(REVUE FORESTIÈRE)

SADRŽAJ (SOMMAIRE):

Ing. Rud. Pipan: Utjecaji gospodarskog liberalizma na šume i šumarstvo (Influences du libéralisme économique sur l'économie forestière) — Izvještaji (Rapports) — Književnost (Littérature) — Rješidbe i uredbe (Ordonnances) — Bilješke (Notices) Iz Udruženja (Affaires de l'Union) — Promjene u službi (Mutations) — Oglasi (Annonces).

BR. 11. NOVEMBAR 1932.
UREDNIK PROF. DR. A. LEVAKOVIĆ

IZDAJE JUGOSLOVENSKO ŠUMARSKO UDRUŽENJE

Uređuje redakcioni odbor

Glavni i odgovorni urednik: profesor dr. Antun Levaković

ŠUMARSKI LIST

izlazi svakog prvog u mjesecu na 2—4 štampana arka

Članovi REDOVNI J. Š. U. dobivaju ga besplatno nakon podmirenja članskog godišnjeg doprinosa od 100 Din.

Članovi POMAGAČI

a) kategorije plaćaju godišnje	50 Din.
b)	100 Din.

Članovi UTEMELJITELJI i DOBROTVORI dobivaju ga nakon jednokratnog doprinosa od 2000 odnosno 3000 Din.

Pretplata za nečlanove iznosi godišnje 100 Din.

ČLANARINA I PRETPLATA SE SALJU na ček J. Š. U. 34.293 ili na adresu
Jugoslovenskog Šumarskog Udruženja: Zagreb, Vukotinićeva ulica 2.

UREDNIŠTVO I UPRAVA nalazi se u Šumarskom domu Zagreb, Vukotinićeva
ulica 2. Telefon 64-73.

ZA OGLASE PLAĆA SE:

ZA STALNE oglase (inzerate) kao i za dražbene oglase:

1/2 strana 300 (tristotine) Din — 1/4 strane 80 (osamdeset) Din.

$\frac{1}{3}$ strane 150 (stopedeset) Din — $\frac{1}{8}$ strane 50 (pedeset) Din.

Kod trokratnog oglašavanja daje se 15%, kod šesikratnog 30%, kod dvanaestkratnog 50% popusta.

Sakupljači oglasa dobivaju nagradu.

UPRAVA.

GOSPODI SARADNICIMA

Da bi se uređivanje »Šumarskog Lista« moglo provesti što lakše i brže, upućujemo ovu molbu gospodi saradnicima.

CLANCI neka obraduju što savremenije teme, u prvom redu praktična pitanja. Teorijski radovi dobro su nam došli. Svakom originalnom članku neka se po mogućnosti priloži kratak resumé u francuskom jeziku. — Za svaki prevod treba pribaviti dozvolu autora. — Dobro su nam došle sitne vijesti o svim važnijim pitanjima i događajima u vezi za šumarstvom. — RUKOPISI neka su pisani što čitljivije. Pisati treba samo na neparnim stranicama. S desne lvice svake stranice treba ostaviti prazan prostor od tri prsta širine. Rečenice treba da su kratke i jasne. Izbor dijalekta i pisma prepusten je piscu. Rukopisi se štampaju onim dijalektom i pismom, kojim su napisani, ukoliko autor izrično ne traži promjenu. — SLIKE, u prvom redu dobri pozitivni na glatkom papiru, neka ne budu ulijepljene u tekst već zasebno. Ako se šalju negativni, treba ih zapakovati u čvrste kutije. — CRTEŽI neka budu izvedeni isključivo tušem na bijelom risačem papiru. Mjerilo na kartama treba označiti samo olovkom. — HONORARI za originalne članke 50 Din, za prevode 25 Din, za preštampavanje Din 125 po štampanoj stranici. — SEPARATNI OTISCI moraju se zasebno naručiti. Trošak snosi pisac. — Oglase, lične i društvene vijesti treba slati Upravi, a ne Uredništvu.

REVUE FORESTIÈRE

POUR LES AFFAIRES FORESTIÈRES, DE L'INDUSTRIE ET DU
COMMERCE DES BOIS.

Rédigée par le Comité de Rédaction

Rédacteur en chef: Prof. dr. Ant. Levaković

Édition de l'Union Forestière Yougoslave 2, Rue Vukotinovc Zagreb, Yougoslavie. — Paraît chaque mois. Conditions de l'abonnement pour l'étranger Din 120 par an. — Résumés en langue française.

ŠUMARSKI LIST

GOD. 56.

NOVEMBAR

1932.

Ing. RUD. PIPAN (ČAZMA):

UTJECAJI GOSPODARSKOG LIBERALIZMA NA ŠUME I ŠUMARSTVO

(INFLUENCES DU LIBERALISME ÉCONOMIQUE SUR
L'ÉCONOMIE FORESTIÈRE)

Šumarstvo je grana opće nacionalne ekonomije, kojoj je zadaća, da upravlja i gospodari sa jednim dijelom dobara, koja treba čovječanstvo, i to sa šumama. Nacionalna ekonomija kao teorija jeste skup teza i pravila, kako čovjek i čovječanstvo dobiva materijalna dobra, koja su potrebna za život. Pošto čovječanstvo u svojoj evoluciji neprestano mijenja svoje gospodarske ciljeve i metode, usporedno sa evolucijom čovječanstva mijenja se i teorija nacionalne ekonomije. Radi toga sastoji se nauka o nacionalnoj ekonomiji iz pojedinih odsjeka ili bolje rečeno iz vremenskih faza, u kojima je nauka kao takova priznavala pojedine ekonomske principe kao dominantne u čitavoj ekonomiji podređujući sve ostale principe tom vodećem principu. Ove vremenske faze obično nazivamo nacionalno-ekonomskim smjerovima ili teorijama, te poznamo fiziokratski, merkantilistički i t. d. smjer ili teoriju. Ovi smjerovi odlučno su uplivali na privredne metode rada, jer su predstavljali opće i priznato osvjedočenje, da je u dotično doba dotični smjer najbolji, jedino pravilni način dobivanja gospodarskih dobara.

Pošto sam naprijed istakao, da je šumarstvo jedan ogranak opće nacionalne ekonomije, nastaje pitanje, kako su ekonomske teorije uplivi-sale na šumarsku nauku, a time posredno i na same šume. Ograničit ću se pri tom na jednu fazu nacionalne ekonomije, koja je najviše pridonijela, da je slika današnjeg civilizovanog svijeta takova, kakova jest, a to je gospodarski liberalizam. Neka mi stručni krugovi ne uzmu za zlo, ako sa nekoliko pasusa ponovim poznate činjenice, kako je došlo do tako zvanog gospodarskog liberalizma. To mi se čini potrebnim prije svega radi jasnoće u terminologiji.

Istorija uzima kao početak novog vijeka dobu otkrića Amerike. I zaista ovaj znameniti datum nosi sobom ogromne promjene u shvaćanju zadaća i ciljeva gospodarskih nastojanja čovječanstva. Iz Amerike dolaze velike količine zlata i srebra u Evropu, gdje je opća civilizacija u to doba postigla već vrlo visok stepen. Izmjena dobara vrlo je živa, te sve više

napreduje, jer je pospješuju velike količine zlata i srebra, koje kolaju Evropom, te postaju sve važnije mjerilo svih vrijednosti. Sve više raste općenita težnja za posjedom zlata, jer se pomoću njega mogu pribaviti sva druga poznata dobra. Povodom tih općih želja čovječji intelekt deducira jedno općenito pravilo i definiciju o ciljevima gospodarskih nastojanja čovjeka pojedinca i društva. Ova prva gospodarska teorija daje se u kratko izraziti riječima: cilj svakog gospodarskog nastojanja jeste pribaviti čim više novca, jer se posredstvom njega može nabaviti sve ostalo.

To pravilo usvojili su mnogi državnici zapadne Evrope. Među njima je najpoznatiji Colbert, koji je svu moć apsolutističke države upotrijebio u cilju, da u Francusku dovede što više novca. Da se ovaj cilj postigne, treba da se iz Francuske izveze što više robe, a za ovu da se uveze zlato. Zato moraju obrt i industrija u prvom redu da proizvede predmete, koji su pogodni za izvoz u inozemstvo. Treba organizovati i potpomagati trgovinu, kojoj je zadaća, da proizvedenu robu plasira u inozemstvu, te da uvozi zlato u domovinu. Protežiranje trgovine bilo je tako napadno, da je po tome čitava gospodarska teorija dobila svoje ime, to jest »merkantilizam«. Merkantilizam se isticao još i pospješenoj gradnjom prometnih sredstava, prije svega brodogradnjom, kojoj su pale žrtvom mnoge hrastove šume u Francuskoj. Uslijed takovih tendencija na odlučnim mjestima bila je zanemarivana primarna produkcija, to jest poljoprivreda i šumarstvo. Poremećenje gospodarske ravnoteže najbolnije su osjetili seljaci, dakle najbrojniji stalež u državi.

Iz ovog nepovoljnog upliva merkantilizma čovječji intelekt deducira novo gospodarsko pravilo, koje je u suštini čista protuteza merkantilizmu: samo primarna produkcija, t. j. poljoprivreda, stvara nova dobra, pa je samo ta produkcija u stanju da stvara temelje narodnog blagostanja. Fiziokrate, kako su se zvali pristaše ove teze, upozoravali su naročito, da trgovina ne stvara nikakvih novih dobara, pa su iz toga povlačili formalno logički zaključak, da trgovina ništa ne doprinosi narodnom blagostanju.

Ona prva teza i ova antiteza ponukale su intelektualce ondašnjeg vremena, da problemu narodnog gospodarstva posvete naročitu pažnju, kako bi pronašli konačnu istinu, koju su naslućivali kao središtu i sintezu obiju navedenih protuteza. Osnovna pitanja tog problema riješio je Adam Smith, ali njegov rad nastavili su intelektualci i praktični gospodari svih naroda, dok mu konačno nisu dali današnji oblik. Nacionalna ekonomija postala je nauka ogromna i razgranjena, koja najviše interesira umove XIX. i XX. stoljeća. Glavni rezultati te nauke bili bi ovi:

Sticanje gospodarskih dobara nemoguće je, ako ne postoje dva temeljna preduvjeta. Moraju naime postojati neka vrela, koja sadrže u sebi gospodarska dobra u latentnom stanju, t. j. kapitali. Da se pak dobra, koja su sadržana u kapitalima, načine uporabivima i sposobnima za udovoljavanje čovječjih potreba, potreban je rad. Prema tome temelj svakom sticanju gospodarskih dobara jesu kapital i rad. Kapital i rad dijele se na bezbroj vrsti, kao što se dijele i sama dobra. Međutim sva dobra nisu podjednako pristupna potrošačima. Da se dobra privedu od mjesta proizvodnje do mjesta potrošnje, potrebno je, da kolaju i da se izmjenjuju. Prometna sredstva omogućuju kolanje dobara, a novac posreduje njihovu izmjenu. Novac sam po sebi nije dobro, ali je mjerilo vrijednosti dobara. Kada nekom uspije, da proizvodi izvjesna dobra uz manje žrtve (uz trošak manji od cijene tih dobara na tržištu), pokazuje

se kod prodaje neka razlika (probitak ili dobitak), koja ide u korist vlasnika kapitala, jer se smatra, da taj višak proističe iz kapitala. Zato mnogi taj gospodarski sistem nazivaju kapitalizmom, za razliku od socijalizma, koji smatra, da razlika izvire iz rada. Budući da iskorišćavanjem kapitala vlasniku istoga pritiče produkciona dobit ili kamati od kapitala, to dolazi do prvog praktičnog pravila tog gospodarskog sistema, to jest da je privatni interes najjači i zapravo jedini podstrekač produkcije. Ako čovječanstvo hoće da postigne opće blagostanje, mora posjednicima kapitala omogućiti potpunu slobodu njegova iskorišćavanja, te im odobriti svu korist, koju oni lično crpe iz produkcije. Ako im tu korist ne bi odobrilo, posjednici kapitala ne bi imali interesa da poduciraju, da aktiviziraju svoje kapitale, ovi bi ostali mrtvi, a čovječanstvo siromašno. Radi svog imperativnog zahtjeva slobode u pogledu iskorišćavanja kapitala zove se čitav taj gospodarski sistem gospodarskim liberalizmom.

Karakteristika toga sistema jeste, da aktiviziranje i iskorišćenje svih kapitala, koji su čovjeku dostupni, smatra jedinim putem za postignuće općeg blagostanja. Iz kapitala produciraju se porabna dobra, ne za neposrednu potrebu, već za tržište. Sva dobra na tržištu gube svoju osebnost, te se izražuju prema svojoj mjenbenoj vrijednosti, to jest u novčanim iznosima. Tako sva dobra, svi kapitali dobivaju značaj novčanog kapitala. Kapitali se promatraju bez obzira na vlasnike, oni se moraju iskorišćavati, to je aksiom gospodarskog liberalizma. Kapital se smatra kao neko posebno biće, kojemu je narav i svrha, da se uveća i množi. Njega treba osloboditi svakog mrtvila, svake neaktivnosti, ma gdje se nalazio i ma kome pripadao. To je najviši gospodarski zakon, a ujedno najbolji jamac, da će čovječanstvo postizavati sve veće blagostanje, beskonačan progres. Ako se ovom zakonu priskrbi potpuno i sveopće priznanje i poštivanje, postići će se gospodarska harmonija čovječanstva.

Ovo bi bila skica glavnih principa gospodarskog liberalizma. Nečuven i ogroman je bio utjecaj ovih teorija na kulturne narode bijele rase. One su postigle sveopće priznanje u inteligentnom srednjem staležu, koji je poslije francuske revolucije posvuda postepeno dolazio na vlast. Svjesno su se provodile u život ove apstraktne teorije, te se time u nekoliko decenija promijenilo lice zemlje. Sva aktivnost, sve fizičke i duševne sposobnosti naroda usmjerene su u pravcu iskorišćavanja poznatih kapitala i otkrivanja novih. Tehnička nauka proučava i naučava svuda nove, potpunije i naprednije metode produkcije. Tako je došao red i na šume, da se i na njih primijene načela gospodarskog liberalizma.

Drvo, koje je glavni proizvod šuma, nije bilo uvijek gospodarsko dobro. Njega je čovjek doduše uvijek trebao, ali u doba primitivne kulture bile su šume tako raširene, zapremale su tako velike površine, da je drvo gotovo svakom bilo pristupačno, te si ga je mogao i smio bez daljnega prisvojiti. Drvo je dakle u ono doba bilo slobodno dobro, kao što je n. pr. zrak, voda i t. d.

Kada je broj pučanstva narasao, a s time i potrebe na poljodjelskom tlu i na drvu, počele su se šume na veliko krčiti. Pojavile su se k tome razne industrije, koje su trošile silne količine drva za solane i za metalurgiju. Nabava drva postajala je sve teža, tražila je sve veći gospodarski napor. Drvo je postalo gospodarsko dobro sve veće važnosti. Čovjek je dakle morao da počne voditi brigu o tome, kako da si pribavi drvo. Kada se ogledao oko sebe, opazio je, da ima razmjerno malo šuma u okolici, a

naročito mu je upalo u oči, kako šuma brzo nestaje uslijed intenzivne porabe drva.

Prva gospodarska odluka u cilju osiguranja drva za budućnost bila je zabrana daljnjeg krčenja šuma. Time se ali čovjek našao u položaju sličnom položaju zarobljenika, koji dobiva izvjesnu količinu kruha na tjedan dana. Gospodarski rezon takovog zarobljenika jest, da ograničenu količinu kruha što jednoličnije porazdjeli na sve dane u tjednu. Jednako je čovjek, kada je opazio, da mu stoje na raspoložbu samo ograničene količine šuma, odlučio, da će uživanje istih razdijeliti na jednake dijelove. Razdijelio je šume na jednake dijelove po površini, te je odredio, kojim će redom uživati pojedine površine. Glavna nada i utjeha bila mu je kod toga, da će na prvo posjećenim površinama narasti nova sastojina, dok sa uživanjem pređe čitavu šumu. Na taj način da neće nikada nestati ni šuma ni drva.

Ovi su prvi početci uređivanja šumskog gospodarstva, te je opisana metoda još danas poznata pod imenom šestarska metoda po površini (Flächenfachwerk). Praksa je pokazala glavnu manu te metode, naime da ista ne osigurava jednoličan užitak, pošto šumske površine nisu jednolično obrasle drvećem. Da se ovoj neugodnosti doskoči, ukazala se potreba, da se procijeni i utvrdi drvna masa, koja se nalazi u šumama, pa godišnji užitak (etat) da se odredi ne prema površini, već prema količini drva (Massenfachwerk). Međutim ni ova metoda ne uzima u obzir, da drvo neprestano prirašćuje, pa da u cilju jednoličnog porazdjeljenja drvnih užitaka na sve godine moramo i ovaj faktor da znamo pravilno staviti u račun.

Usred takovog stanja stvari, gdje je praktični život počeo da stavlja sve zamršenija pitanja u pogledu opskrbe drvom, ukazala se potreba, da pojedinci sve svoje umne i fizičke snage posvete riješenju tih pitanja. U organizaciju civilizovanog društva stupa novi stalež, stalež šumara, koji zamjenjuju mjernike i lovce, koji su dotle vodili brigu o šumama. Ovaj novi stalež preuzeo je na sebe zadaću, da društvu pribavi naučno utvrđene podatke i metode u cilju osiguranja jednoličnog i potrajnog uživanja drva iz postojećih šuma. Prva je zadaća bila, da utvrdi zakone, po kojima se uvećava masa pojedinog stabla, pa i čitave šume.

Ako se danas zamislimo natrag u ono doba najintenzivnijeg rada pionira šumarske nauke, podilazi nas osjećaj zavidanja za onaj rad toliko oduševljen, a i uspješan. Iz kaosa podataka i brojaka počele su se pokazivati konture prirodnih zakona, zakona prirasta šuma, koji su se projicirali na površine u formi krivulja, koje su — ma i među sobom različite — ipak jasno odavale neku jedinstvenu tendenciju. Pioniri šumarstva otkrili su ali i mnoge druge praktične zaključke, kao npr. da veličina godišnjeg užitka nije ovisna samo o šumi kao takovoj, već da taj užitak u velikoj mjeri ovisi o raznim gospodarskim mjerama, o ophodnji, o proredama i inoj njezi sastojina.

Rad prvih šumara, koji je donio tolike značajne rezultate, bio je diktiran gospodarskim potrebama, te na pravac rada nisu uplivala nikakve gospodarske teorije, makar su u to doba, t. j. u zadnjim decenijama XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća, svijetom već kružile razne gospodarske teorije. Merkantilizam, koji je ostavio tolike tragove u šumama Francuske i Njemačke, nije bio provadan po šumarima, već je bio diktiran sa najviših upravnih mjesta. Takoder nemamo nikakvih dokaza, da su se šumari

zagrijavali za teorije fiziokrata, makar se te teorije mnogo zauzimaju za šumu.

Sasma druge prilike nastupile su ali, kada je počela osvajati svijet teorija gospodarskog liberalizma. Pobjeda ove teorije i njezino nečuvano brzo širenje jedinstveno je u historiji čovječanstva. Ona je zahvatila i zarobila umove i srca čitavog kulturnog svijeta, pa je zavládala i šumarima. Međutim prve znatne utjecaje na šume i šumarstvo gospodarski liberalizam nije izveo posredstvom šumara ili na inicijativu šumara, već su te utjecaje izveli teoretičari opće nacionalne ekonomije. Kada je Adam Smith postavio tezu, da je glavni i jedini podstrekač gospodarskog napretka privatni egoistični interes pojedinca, povukao je iz toga i daljnji zaključak, da je samo pojedinac (individuum) sposoban i predestiniran, da upravlja gospodarskim dobrima i kapitalima. U ime tih načela tražili su nacionalni ekonomi, da se i šume izluče iz upravne države, te da se predaju privatnicima. Odgovorni državnici Austrije, a donekle i Njemačke saslušali su te glasove, pa su ove države u prvoj polovici XIX. stoljeća prodale silne komplekse privatnicima. Naravno da su bili po srijedi i drugi t. j. fiskalni interesi, ali ti pritajeni interesi dobili su baš u teoriji liberalizma dobro došlo opravdanje i pokriće.

Također i segregacije prava služnosti na šumama jesu izravne posljedice općih nacionalno-ekonomskih tendencija, koje su počele da osvajaju svijet. Trebalo je naime dati šumskom kapitalu potpunu slobodu akcije, kako to traži liberalizam. U ime tih teorija bili su šumovlasnici pripravnici podnijeti i izvjesne žrtve, da si pribave gospodarsku slobodu u svojim šumama.

Ovo su utjecaji gospodarskih teorija na šumarstvo bez ili uz minimalnu suradnju i inicijativu šumara. Međutim uskoro su pri provođenju u život postulata liberalizma preuzeli inicijativu sami šumari. Mora se priznati, da je šumarstvo na prvi pogled kao stvoreno, da se na nj primjenjuju principi tog gospodarskog sistema.

Prvi je zahtjev šumarstva, da se kapitali moraju ukamaćivati. Ovaj zahtjev kao da je priroda najočitije odobrila i prikazala baš u šumama. Šuma je kapital, a godišnji prirast predstavlja godišnje kamate. Ovakova predodžba sigurno je lebdjela pred očima prvih šumara, koji su se počeli zagrijavati za nove teorije. Međutim ako su htjeli tu svoju prvu zamisao dosljedno provesti, morali su se sukobiti sa neočekivanim poteškoćama. Prva je poteškoća u tome, da kamati šumskog kapitala ostaju vezani uz kapital, dok kod drugih kapitala, osobitog novčanog, kamati bivaju slobodni. Ova prva teoretska poteškoća uklonjena je sa jednom hipotezom, t. j. postavljena je tvrdnja, da se šumski kapital ne ukamaćuje sa običnim kamatima, već na način kamata na kamate. Jednogodišnji prirast ostaje vezan uz kapital — time i sam poprima značaj kapitala, pa i sa svoje strane odbacuje kamate.

Pošto ali kamati ipak jednom moraju doći do izražaja kao slobodan užitak, plod kapitala, to su si teoretičari pomogli predstavom normalne šume, koja je fikcija već otprije postojala u šumarskoj nauci. Utvrdili su na osnovi izučavanja svojstava normalne šume, da je kod strogog potrajnog visoko-šumskog gospodarstva sa godišnjim sječinama, sadržaj drvne mase zadnjeg, najstarijeg dobnog razreda, jednak zbroju prirasta svih dobnih razreda, t. j.

$$m_u = z_1 + z_2 + z_3 + \dots + z_u$$

Pošto je ali kod normalne šume

$$z_1 = z_2 = \dots = z_u$$

to je

$$Z = u \cdot z = m_u$$

Prema tome su u zadnjem dobnom razredu sadržani kamati cijele šume, te oni kod takovog gospodarenja dolaze svake godine u obliku sječivog prihoda. Ovaj prihod ulazi, dokle god traje šuma i takovo gospodarenje, pa dakle tvori jednu vječitu godišnju rentu. Izrazimo li prirast mase Z njegovom novčanom vrijednošću A , to je sječivi prihod zadnjeg dobnog razreda jednak sumi kamata svih dobnih razreda. Rezultat korigiran je još time, što su pribrojeni prihodi od proreda, koje daje šuma u jednoj godini, a od istog su odbijeni troškovi uprave, poreza i t. d. Suma prihoda nakon odbitka troškova jest šumska renta.

Nakon što je na taj način utvrđen temelj za novo shvaćanje šumarstva, nije bilo teško ove principe primijeniti i na druge oblike šumskog gospodarenja, n. pr. na slučaj, da sječivi prihod ne dolazi svake godine, već periodički, ako je umjesto čiste sječe primjenjivan oplodni sijek i t. d.

Iz gornjeg izlazi, da cilj gospodarstva mora biti polučenje što veće šumske rente. Taj cilj odnosno čitav taj sistem, kojemu je konačna oznaka u spomenutom cilju, prihvatili su mnogi šumari, te su nastojali da svjesno poduzmu sve, kako bi se tome cilju što više približili. Ove tendencije očitovale su se u gospodarskim mjerama, a osobito u načinu uređivanja šumskog gospodarstva. Najočitiiji vanjski znak ovakovih tendencija bile su dugačke ophodnje, kojima se htjelo polučiti što veću šumsku rentu.

Prije nego se pozabavim pitanjem, da li je ova teorija ispravna, moram podvući značajnu činjenicu, da su se i u šumarstvu počele pojavljivati tendencije, t. j. da se jednom od gospodarskih principa pridaje neka naročita, vodeća važnost i da se uslijed toga logički zanemaruju ostali principi. Šumari su počeli kao i ostali nacionalni ekonomski gubiti sposobnost, da promatraju šume i šumarske probleme neposredno i nepristrano, već ih gledaju kroz naočale, ili rekao bih, kroz prizmu neke teorije. Slike jednog te istog predmeta gledane kroz različite prizme bivaju skroz različite, te uslijed toga dolazi do žučljivih debata o tome, koja je slika ispravna.

Ovakove debate nastale su, kada su se pojavili kritičari teorije najveće šumske rente. Protivnici su potpuno ispravno upozoravali na činjenicu, da je šuma proizvod tla, na kojem se nalazi. Tlo je zapravo kapital, a šuma predstavlja tek kamate toga kapitala. Šumsko tlo ima neku posebnu svoju vrijednost, koju zadržava i onda, kad na njemu ne raste šuma, nego neka druga vrst kulture. Šumsko je tlo sposobno i za razne druge načine iskorišćavanja. Prema tome, tvrdili su protivnici teorije najveće šumske rente, uspjeh gospodarenja može se prosuđivati samo s obzirom na kapital, kojeg predstavlja šumsko tlo, te se mora tražiti, da šumsko gospodarenje daje najveću čistu zemljišnu rentu. Radi toga zahtjeva nazvani su oni pristašama najveće čiste zemljišne rente, za razliku od pristaša najveće šumske rente. Kao predstavnik i tvorac nove teorije najveće zemljišne rente (Boden-Reinertragslehre) smatra se profesor M. R. Pressler, sa čijim je imenom ova nauka skoro nerazdruživo spojena.

I jedni i drugi traže, suglasno liberalističkim principima, što veću rentabilnost kapitala uloženi u šumsku produkciju. Razlikuju se tek u tome, da jedni smatraju kapitalom šumu, a drugi — dosljedniji i logičniji — tvrde, da je šuma produkt (plod) kapitala, što ga predstavlja samo šumsko tlo i upravni kapital.

Bez dvojbe je shvaćanje Presslerovo mnogo preciznije od shvaćanja njegovih protivnika. Zato je na prvi pogled upravo neshvatljivo, kako mogu da se kritiziraju matematički izrazi Presslerovih zahtjeva, među koje n. pr. spada i njegova jednadžba gospodarske ravnoteže:

$$A_u + D_a \times 1 \cdot 0_p^{u-a} + D_b \times 1 \cdot 0_p^{u-b} + \dots = \\ = (B + V) \times (1 \cdot 0_p^{u-1}) + C \times 1 \cdot 0_p^u$$

Gornji matematički izraz, preveden na obični jezik, glasi: Glavni sječivi prihod i prihodi od proreda tečajem jedne ophodnje jesu kamati kapitala, što ga predstavlja zemljište zajedno sa upravnim i kulturnim kapitalom.

Iz gornje jednadžbe računskim putem dobivamo:

$$B_u = \frac{A_u + D_a \cdot 1 \cdot 0_p^{u-a} + D_b \cdot 1 \cdot 0_p^{u-b} + \dots - C \cdot 1 \cdot 0_p^u}{1 \cdot 0_p^u - 1} - V$$

Značenje pojedinih oznaka dovoljno je poznato, pa držim, da se ne moram upuštati u njihovo tumačenje. Također je međusobni utjecaj pojedinih faktora na rezultat vidljiv iz same formule.

Mora se reći, da je formula u matematičkoj kao i u verbalnoj formi upravo vanredno jednostavna i jasna, pa je zato sve manje razumljiva činjenica, da su se oko te formule vodile najogorčenije borbe, što ih poznaje šumarska nauka i praksa. A ipak je ova formula razdijelila šumarske redove u dvije fronte, koje su se ogorčeno pobijale i koja borba zapravo ni danas nije dovršena. Na čelu jedne vojske stajali su uvaženi šumarski stručnjaci, kao Pressler, Gustav Heyer, Wimmenauer, Faustmann, Endres, a donekle i Martin i t. d. Na protivnoj fronti stajali su Bose, Borggreve i mnogi noviji autori.

Ova se borba može shvatiti samo onda, ako se uvaži, da se nije vodila o samim principima, već da su predmetom i povodom podjele mišljenja bile dedukcije, koje su se izvodile i izvode se iz temeljnih Presslerovih formula, a koje dedukcije mnogi šumarski stručnjaci nisu htjeli i mogli prihvatiti.

Pressler zahtijeva, da se na šumsko gospodarstvo imaju primijeniti pravila običnog financijalnog gospodarstva. U svojoj knjizi: »Des Waldbaues Zustand und Zwecke, Dresden 1.858« kaže Pressler doslovce: »Dass dieses System nicht ohne Kampf durch das Leben gehen wird, dessen bin ich sicher, denn der Geist, dem es entsprungen ist, ist der Geist der Spekulation.« Na drugom mjestu u istoj knjizi kaže opet: »Unser Waldbwirt hat die Aufgabe, seine Wirtschaft so zu organisieren, dass er mit Beachtung aller Verhältnisse sicher die höchsten Gelderträge gewinnt.«

Nadalje Pressler sa svom snagom traži, da se prizna načelo, da se ima u državnim šumama gospodariti po istim načelima financijalnog go-

spodarstva kao i u privatnim gospodarstvima. Ovaj svoj zahtjev obrazlaže time, da država time, što prodaje svojim državljanima, a djelomice i svojim pravoužitnicima drva uz cijenu nižu, nego su produkcionni troškovi, onemogućuje racionalno šumsko gospodarstvo privatnika, pa ovi, pošto uviđaju, da im se šume ne rentiraju, krče šume i obraćaju ih u druge vrsti kultura, što će povući za sobom propast njemačkih šuma. Drži, da se (u tadanjoj) Njemačkoj primjenjuju predugačke ophodnje, jer su šumari zarvarani po teoriji najveće šumske rente, te traže što veći redoviti godišnji prihod, umjesto da traže što veće ukamaćivanje kapitala uloženi u produkciju.

Na jednom mjestu kaže: »Euer Buchenhochwaldbetrieb ist nett und schön, aber eine Kunst, die betheln geht.« Tvrdi, da šumsko gospodarstvo samo onda odgovara zahtjevima rentabiliteta u produkciji uloženi kapitala, kada B poluči najveću moguću vrijednost, t. j. kada postigne svoju kulminaciju. Šuma da se ima onda sjeći, kada je B postigao tu vrijednost, a ophodnja, kod koje nastupa taj slučaj, zove se ophodnja najveće zemljišne rente ili financijalna ophodnja.

Kod primjene ove teorije na praktična pitanja pokazuje se ali jedna vrlo značajna činjenica, koja je bila zapravo i uzrokom prve opozicije protiv teorije najveće čiste zemljišne rente, a to je okolnost, da je tako zvana financijalna ophodnja znatno kraća od do tada uobičajenih ophodnja, a naročito je kraća od ophodnje najveće šumske rente. Zahtjev, da se imaju ophodnje kod visokog uzgoja šuma sniziti, jer nisu rentabilne, uzbunio je redove njemačkih šumara, pogotovo onih u državnoj službi, koje je Pressler neprestano napadao, pa su djelomično iz ličnih antipatija, a djelomice iz bojazni, da bi pretjeranom sječom i prema tome smanjivanjem drvnih zaliha teško naškodili budućim generacijama svog naroda, gotovo jednodušno odbili ovaj zahtjev na znamenitoj šumarskoj skupštini u Dresdenu godine 1865.

Pitanje proređivanja šuma postavio je Pressler na čisto matematičku podlogu, te je tražio da se one imaju provoditi isključivo sa stano-
višta rentabiliteta. Stabla nuzgredne sastojine razdijelio je na tri klase: 1. korisna stabla, 2. neutralna stabla (Gleichgültige Stämme), 3. škodljiva stabla. Na temelju postotka zrelosti imalo bi se izračunati, kada se imaju dotična stabla izvaditi iz sastojine.

Naravno, da takovih propisa za proređivanje nisu htjeli prihvatiti redovi praktičnih šumara, pa su Pressleru predbacivali sa puno zlobe, da je nepraktičan profesor, koji nema pojma o praktičnom šumarstvu. Međutim je ali Pressler u ime svoje teorije, a u pogledu praktičnih pitanja šumarstva, često puta zastupao gledišta mnogo ispravnija, nego li su bila gledišta takozvanih praktičnih šumara, koji su se smatrali pristašama teorije najveće šumske rente. Naročito je u pogledu pomlađivanja šuma preporučao, gdje god je to moguće, naravni način, te je dopuštao umjetno pošumljivanje samo kao iznimku od pravila. Također je uvidio veliku ulogu, koju igra u šumarstvu očuvanje snage tla, pa je upravo nepojmljivo, kako je taj veliki šumar mogao u ono doba skromnog razvoja prirodnih nauka imati tako točan uvid u odnošaje šume. Iz nekih pasusa može se također zaključivati, da je bio pristaša mješovitih sastojina, u protivnosti sa »Waldrentlerima«, koji su šumsku rentu nastojali povisiti uzgojem čistih sastojina »plemenitih« vrsti drveća.

Mnoge teze, koje su zapravo duševni produkt »Waldrentlera«, preuzete su kasnije od pojedinih pristaša teorije najveće zemljišne rente, te su imale za posljedicu mnoge zablude u šumarskoj praksi kao i u teoriji. Zato se danas mnogi grijesi u šumarstvu pripisuju teoriji najveće zemljišne rente, makar im ona nije pravi uzročnik.

Pressler uveo je u šumsku nauku matematiku kao sredstvo za određivanje stepena rentabilnosti pojedinog šumskog gospodarstva, te je smatrao, da će se marljivom primjenom matematičkih metoda rada povećati rentabilnost šumske proizvodnje. Postavio je razne matematičke formule, iz njih izvodio razne dedukcije praktične naravi, pa su baš ove dedukcije izazvale oštru opoziciju protiv njega i njegovih nauka. Ove matematičke formule bile su stavljene u centrum naučne debate i polemike, pa su mnogi njegovi pristaše kao i protivnici smatrali, da je teorija najveće zemljišne rente i njezino matematičko obrađivanje i dokazivanje jedno te isto. Vezanje šumarske nauke sa matematikom izazivalo je dakle na jednoj strani sve češće i ljuće napade na teoriju najveće zemljišne rente, ali je na drugoj strani bilo najjači potporanj i temelj ove teorije, koja je iz matematike i vukla svoju frapantnu životnu snagu i izdržljivost. Matematika, kao apstraktni izražaj jedne istine, nepokolebiva je i neoboriva, pa zato ono, što je matematički dokazano kao ispravno, ne može biti nego ispravno; ovo je zadnji argumenat svih pristaša teorije najveće zemljišne rente.

Promotrimo li sada stanje, koje je nastalo u šumarskoj nauci i praksi, nakon što su na šumarstvo počele da budu primjenjivane nacionalno-ekonomske metode gospodarskog liberalizma, opazićemo da ima i u nauci i u praksi mnogo značajnih kontrasta i protivnosti. Pojedine discipline jedne te iste nauke međusobno si protivurječe, a uza sve to nad svim šumarskim disciplinama opažamo i osjećamo uplive gospodarskog liberalizma, kojem se po mogućnosti nastoje prilagoditi i teorije i ljudi.

Rekapituliramo li dosadanje zaključke, to u stisnutoj formi možemo reći, da je opća nacionalno-ekonomska teorija gospodarskog liberalizma našla svoju primjenu i izražaj u šumskom gospodarstvu u teoriji najveće zemljišne čiste rente. Ova je teorija postavila načelo, da je šumski kapital u suštini jednak drugim vrstama kapitala, da je sposoban za ukamaćivanje jednako kao i drugi kapitali. Radi toga je kardinalna dužnost šumara, koji upravljaju šumskim kapitalima, da nastoje postići što veće ukamaćivanje povjerenih im kapitala. Sve gospodarske mjere moraju biti preduzete s obzirom na glavni i konačni cilj gospodarstva.

Međutim se ali teorija najveće zemljišne rente ponosi još jednom značajnom odlikom, naime da raspolaže sa preciznom matematičkom metodom, koja joj omogućuje, da matematičkom operacijom utvrdi gospodarske mjere, koje će imati za posljedicu najveće ukamaćenje kapitala uložених u šumsko gospodarstvo. Računskom operacijom utvrdi se financijalna ophodnja, koja je glavni uvjet za rentabilnost u šumskom gospodarstvu. Ako dakle hoćemo temeljito proučiti teoriju najveće zemljišne rente, moramo se kod toga držati puteva i metoda, koje nam narav predmeta nalaže, t. j. moramo svoju analizu prilagoditi dvjema glavnim značajkama ove teorije i to: a) matematičkoj podlozi teorije, b) biološkim i ekonomskim temeljima teorije.

a) *Matematičke podloge teorije najveće čiste zemljišne rente.*

Prihoda vrijednost šumskog tla računa se prema poznatoj formuli, koju možemo pisati i u ovom obliku:

$$B_u = (A_u + D_a \cdot 1 \cdot 0_p^{u-a} + D_b \cdot 1 \cdot 0_p^{u-b} + \dots - \\ - C \cdot 1 \cdot 0_p^u) \cdot \frac{1}{1 \cdot 0_p^u - 1} - V$$

Na taj način pada nam više u oči faktor $\frac{1}{1 \cdot 0_p^u - 1}$, te nam ujedno biva jasnijim velik utjecaj, kojeg taj faktor vrši na konačni rezultat računске operacije, dakle u nazočnom slučaju na vrijednost šumskoga tla. Ako u tom faktoru stavimo $u = 1$, to on dobiva jednostavniji oblik: $\frac{1}{0 \cdot 0_p}$. Ovaj novi faktor poznat nam je već iz formule za kapitaliziranje beskonačne rente r , koja unilazi koncem svake godine, a koja formula glasi:

$$K = r \cdot \frac{1}{0 \cdot 0_p} = \frac{r \cdot 100}{p}$$

Prema tome formula prihodne vrijednosti zemljišta po svojoj matematičkoj naravi predstavlja kapitaliziranje jedne rente, koja unilazi svakih u godina. Najjednostavniji oblik ove formule dobiva se za $u = 1$ i ovaj najjednostavniji slučaj hoću da razmotrim u prvom redu.

Kada promotrimo ovu jednostavnu jednadžbu $K = \frac{r}{0 \cdot 0_p}$, jasno izlazi matematički zaključak, da je vrijednost kapitala K uz nepromijenjenu vrijednost godišnje rente r to veća, što je postotak p manji i obratno. Izlazi ovo i iz poznate Endressove knjige: »Lehrbuch der Waldwertrechnung und Forststatik, Berlin 1919«, gdje se na strani 29 doslovno veli: »Denn da jede Methode für Wertberechnung des Waldes und seiner einzelner Teile auf Diskontierung beruht, so ergeben sich bei niedrigeren Zinsfüßen höhere Kapitalwerte als bei höheren. Das heisst also, je weniger man von der Rentabilität eines Betriebes hält, um so höher schlägt man den Kapitalwert desselben an.« Iz ovih rečenica uvaženog njemačkog pisca vidi se, da pristaše najveće zemljišne čiste rente zaista smatraju, da je rezultat računске operacije jedino mjerodavan i ispravan putokaz za gospodarenje šumama, te da nije potrebno te računске rezultate preispitati pomoću općih nacionalno-ekonomskih principa.

Međutim je neobično teško ili možda i sasvim nemoguće gornja načela dovesti u saglasnost sa načelima opće nacionalne ekonomije, jer u običnom gospodarskom životu vrijede sasvim protivna načela. Ako smo u neko poduzeće uložili izvjestan kapital, koji možemo izraziti njegovom novčanom vrijednošću, pa smo na osnovi bilance utvrdili, da se kapital vrlo povoljno — to jest visoko — ukamačuje, time je vrijednost poduzeća porasla, te je veća, nego li je bila vrijednost kapitala uloženog u poduzeće. Možemo reći, da cijena kapitala općenito raste sa prihodima, koji iz istog proističu. Obratno, ako se bilancom pokaže, da se kapitali uloženi u podu-

zeće slabo ili nikako ne rentiraju, te se čak troše i umanjuju sami kapitali, to vrijednost tih kapitala uslijed toga pada, te moramo biti pripravnici, da to poduzeće prodamo, dotično zamijenimo za manji kapital od onoga, koji smo uložili u poduzeće. Endress nam ali izravno tvrdi, da imamo u tom slučaju prodajnu vrijednost našeg kapitala povišiti, jer to traži jedna računarska operacija.

Prema tome izgledalo bi, da kod svih vrsti kapitala njihova vrijednost raste sa rastućim kamatnjakom, jedina je iznimka šumski kapital. Ovo stanje ostaje neshvatljivo uza sva tumačenja i dokazivanja teorije najveće zemljišne čiste rente. Međutim je ali šumarska nauka primjenu formulu kapitalizovanja renta preuzela od financijske nauke odnosno od financijskog, novčanog, gospodarstva. Poznato nam je, da je ova grana gospodarstva najsavršenije organizovana, te da najprije reagira na bilo kakve gospodarske nepravilnosti, da reagira već na samu sumnju, da bi kakva bilo nepravilnost mogla postojati.

Radi toga pojavljuje se interesantno pitanje, da li i u finansijskom gospodarstvu uslijed primjene izvjesnih računskih metoda nastupaju nepravilnosti u samom gospodarstvu, koje se toleriraju i uvažuju u interesu održanja računskih metoda rada. Kako se kod novčanog gospodarstva primjenjuju rentovni računi? Kao predstavnika novčarstva uzmimo jednu banku. Kod nje možemo utvrditi nekoliko tipičnih slučajeva primjene rentovnih računa.

1.) Najobičniji je slučaj, da banka proglasi svoj kamatnjak za uloge i za zajmove. Time, što ona svoje uvjete glede kamatnjaka javno proglasi, preuzima na sebe obavezu, da ih se drži, a postojeći društveni i pravni poredak za to jamči. Kako se u ovom slučaju primjenjuje formula? U računskom je pogledu ovdje odlukom banke fiksiran faktor p , pa ulagač najjednostavnijom računskom operacijom može izračunati rentu r , pošto je drugi odnosno treći faktor K određen činjenicom postojanja kapitala, što ga ima ulagač. Dužnik na isti način izračuna svoju dužnost prema banki, t. j. kamate r od posuđene svote novca, jer je veličina faktora K i ovdje fiksirana činjenicom potrebe izvjesne svote novca od strane zajmoprimca.

2.) Drugi slučaj nastupa, kada kamatnjak za dugove i za uloške nije unaprijed određen. U praksi se obično dešava, da su određene neke donje i gornje granice kamatnjaka, uvjetovane općim gospodarskim prilikama u određeno vrijeme i na određenom mjestu. Ove su granice doduše neki putokaz, ali ne ispunjuju potpuno sve zahtjeve poslovanja, jer nisu matematički određene, fiksirane. Vjerovnik ali, kao i zajmodavac, mora posve tačno znati svoja prava i svoje dužnosti. Uslijed toga pokazuje se potreba, da se visina kamatnjaka unutar određenih granica tačno utvrdi, što se postizava ugovorom između zajmodavca i zajmoprimca. Kod pregovora, koji svakom ugovoru prethode, očituju se dvije različite tendencije. Zajmodavac nastoji postići pristanak zajmoprimca na što višu kamatnu stopu, a zajmoprimac nastoji polučiti što niži kamatnjak. Riješenje ovih suprotnih tendencija jest kompromis, kojim se oba gospodarska subjekta sporazume u pogledu visine kamatnjaka. Nakon toga oba kontrahtenta sklope ugovor, kojim se obvezuju, da će utanačeno kompromisno riješenje poštovati, te ujedno preciziraju i garancije, da će ugovor zaista pošteno izvršivati. Kada je veličina kamatnjaka na taj način utvrđena, postupa se kao kod slučaja pod 1.)

Iz ova dva slučaja možemo povući zaključak, da se rentovni računi u bankovnom poslovanju upotrebljuju tek po ispunjenju izvjesnih preduvjeta. U svim tim računima dolaze tri faktora: K , r , p . Prvi faktor K određen je činjenicom, da neki gospodarski subjekt posjeduje izvjesnu, točno određenu svotu novca ili pak time, da neki gospodarski subjekt treba izvjesnu svotu novca. Drugi faktor p određen je ugovorom između oba gospodarska subjekta. Tek nakon toga može se pristupiti određivanju trećeg faktora r , koji se dobije računskom operacijom. Formula: $K = \frac{r}{0_{op}}$

prevodi se dakle iz matematičkog na obični govor ovako:

a) Za zajmoprimca: Što je veći kamatnjak p , to manje dobijem zajma K uz istu ratu otplaćivanja r i obratno.

b) Za zajmodavca: Što je veći kamatnjak p , to manje moram dati kapitala K , da si osiguram istu rentu r i obratno.

Nikad tu ne čujemo tvrdnje, da bi kapital bio manje vrijedan radi toga, što se bolje ukamaćuje.

Povratimo se natrag k šumarstvu, pa se upitajmo, da li se možemo i ovdje posluživati metodama, koje su običajne u bankovnom poslovanju. Kod šumarstva se temeljni rentovni račun odnosi na izračunavanje prihodne vrijednosti šumskoga zemljišta Bu . To je kapitalizovana vrijednost svih prihoda od šume nakon odbitka upravnih i inih troškova. Ovi prihodi stalno unilaze, pa se zato smatraju nekom rentom. Prema tome ima Bu unutar jednadžbe isti položaj, kao što ga ima spomenuti faktor K , za kojeg sam rekao, da je određen činjenicom postojanja imetka dot. potrebe za novcem. U nazočnom je ali slučaju Bu nepoznanica, koju hoćemo da izračunamo.

Faktoru r u gornjim razmatranjima odgovara kod računanja vrijednosti zemljišta izraz

$$A_u + D_a \cdot 1_{ip}^{u-a} + \dots - C \cdot 1_{op}^u,$$

u kojem su poznate veličine A_u , D_a , D_b , C . Prema tome je r u našem slučaju poznat, ako apstrahiramo činjenicu, da je vrijednost izraza ovisna i o faktoru p , koji je već i u brojniku sadržan, a o njemu ćemo raspravljati posebno. Treći faktor (dakle p), koji je, kako rekoh, sadržan već i u brojniku, kod bankovnog je poslovanja određen ugovorom između dvaju gospodarskih subjekata.

Pošto u jednadžbi od tri promjenljiva faktora jedan već ima određen položaj ili funkciju nepoznanice i pošto je drugi faktor poznat, to mora biti poznat i treći faktor, kako bismo mogli izračunati nepoznanicu. Da li možemo za ustanovljenje faktora p primijeniti metodu njegova fiksiranja pomoću ugovora između dva gospodarska subjekta? Da može biti ugovora, moraju biti dvije ugovarajuće stranke, dakle dva gospodarska subjekta. U našem slučaju nije ispunjen taj preduvjet, jer kod računa vrijednosti šumskog zemljišta postoji jedan gospodarski subjekt (koji se interesuje za vrijednost šumskog tla) i jedan gospodarski objekt (koji je predmetom toga interesovanja) i jer između subjekta i objekta nema ugovaranja.

Iz toga izlazi, da se faktor p ne da ustanoviti na način, što smo ga vidjeli u novčanom gospodarstvu. To nam je ali i dokaz, da šumsko gospodarstvo ne može u cjelosti preuzeti metodu rentovnog računa od financi-

jalnog gospodarstva. Problem izračunavanja prihodne vrijednosti šumskog zemljišta ispoljuje se kao problem određivanja trećeg faktora u jednadžbi za kapitalizaciju renta, faktora p , kojeg je stručna literatura okrstila imenom »šumski kamatnjak« (Der forstliche Zinsfuss).

Po teoriji najvećeg čistog prihoda tla faktor p je poznat, čak teorija vrlo opširno raspravlja o njemu, te ga u tančine opisuje. Iz tih opisa poznato nam je, da je šumski kamatnjak manji od oficijelnoga. Veličina njegova u teoriji je još više precizirana time, što se tvrdi, da je šumski kamatnjak obično fiksiran granicama 2—3%. Ovu osobitost šumskoga kamatnjaka nastoji teorija dokazati razlozima specijalne naravi šumskoga kapitala. To da je vrlo siguran posjed, koji za posjednika ne donosi gotovo nikakva rizika, pa da je zato u šumskom kamatnjaku riziko-premija, koja je sadržana u svakom kamatnjaku, vrlo malena, što automatski snizuje kamatnu stopu.

Ovaj je ali razlog slabo uvjerljiv, pogotovo danas, kad nad svakim većim šumoposjednikom visi mač agrarne reforme. Pa i sušenje šumskog drveća u katastrofalnim dimenzijama čini, da šumski posjed izdaleka nije tako siguran, kako bi se to htjelo prikazati. To kao da uviđaju i pristaše teorije, pa nam zato nabrajaju i druge razloge, zašto šumski kamatnjak mora da bude niži nego kamatnjaci za ostale vrste kapitala. Kaže se među inim, da šumski posjed donosi posjedniku naročite pogodnosti: ugled u društvu, samosvijest i lov. Na drugoj strani navodi se kao dobra strana šumskog kapitala, da je vrlo lako likvidan.

Ma da su i ovi argumenti vrlo slabo uvjerljivi, ipak — sve i dopuštajući njihovu opravdanost — moramo da se upitamo, zašto baš samo šumoposjednici moraju da se, s obzirom na dobre strane svog imetka, odriču višeg ukamaćivanja toga kapitala?

Argumenti za niži šumski kamatnjak od oficijelnoga prema literaturi jesu: porast novčanih i naturalnih prihoda od šuma kao i stalan porast vrijednosti šumskoga posjeda, sigurnost i likvidnost šumskoga posjeda i užitaka, udobnost uprave i pogona, dugačko vrijeme produkcije, lično zadovoljstvo i ugled, kojeg povlači za sobom posjed, padanje kamatne stope napretkom kulture. Ti argumenti dovode do naziranja, da pošto posjed šuma donosi vlasniku tolike ugodnosti, to se vlasnik može da zadovolji sa slabijim rentabilitetom svoga kapitala, nego bi se zadovoljio u slučaju, kad njegov kapital ne bi predstavljale baš šume.

Ovakovo rezoniranje može slučajno da bude umjesno i mjerodavno s obzirom na kojeg pojedinca kao vlasnika šuma, ali se ovaj argumenat ne može prihvatiti za jednu čitavu privrednu granu, jer je svakoj privredi cilj sticanje dobara pomoću kapitala, koji su uloženi u produkciju, i to tako, da ti kapitali daju po mogućnosti maksimum prihoda. Naročito ovakovo rezoniranje ne može vrijediti u okviru teorije najveće čiste zemljišne rente, kojoj je svrha, da u šumarstvu provede princip rentabilnosti gospodarjenja. Navođenje tih argumenata znači, da se šumarstvo odriče principa rentabiliteta, te se posjed šuma smatra kao neki luksus, kojemu je svrha, da pribavi vlasniku neko lično zadovoljstvo, koje stoji van dohvata općih ekonomskih zakona.

U predratnom životu desilo se često, da su pojedinci, koji nisu imali volje ili sposobnosti, da svoje kapitale ulože u produkciju, da s njima rade i snose riziko, što ga svako poduzeće nosi sa sobom, nabavljali tako zvane pupilarno sigurne papire, koji su donosili niske kamate ali su zato bili na

glasu kao najsigurnije vrijednote. Izgleda dakle, da teorija najveće čiste zemljišne rente smatra i šume nekom vrstom pupilarno sigurnih papira. Da li i šumsku privredu predstavlja skup gospodarskih subjekata, koji nastoje izbjeći vrevi i opasnostima gospodarskoga života, koji danas donosi dobitak, a sutra gospodarsku propast? Ako je tome tako, kako možemo na drugoj strani razumjeti toliko forsiranje principa rentabilnosti u šumarstvu, kako možemo razumjeti, da je baš teorija najveće čiste zemljišne rente prekinula sa idilom starog šumarstva, kojemu je bio jedini cilj, da osigura potrajno dobavljanje plodova šumskog gospodarstva, te je kod toga izbjegavalo, da tu potrajnost ugrožava kojim bilo obzirima na rentabilnost gospodarstva. »Reinerträgerli« ali i te kako riskiraju potrajnost iz obzira na rentabilnost.

Iz tih su razloga argumenti, koji imaju opravdati, zašto je šumski kamatnjak niži od oficijelnoga, u okviru teorije najveće čiste zemljišne rente iz temelja nelogični, pa zato i neuvjerljivi. I druge vrsti kapitala imaju slične prednosti i slične slabe strane, ali je zato ipak u poslovnom svijetu sasvim nepoznata rečenica »pošto mi moj kapital donosi posebne koristi, ali ima ipak i slabih strana, zato se ja odričem visokog ukamaćivanja istog, te se zadovoljavam sa nižim kamatnjakom od oficijelnoga.«

U cilju, da konačno doprinese opravdanje, zašto je šumski kamatnjak niži od oficijelnoga, postavio je Endress ovu tvrdnju: »Kamatnu stopu, sa kojom se ukamaćuju kapitali u pojedinim granama privrede, matematički utvrditi nemoguće je. Mogu se ali za svako određeno vrijeme utvrditi granice kamatne stope, unutar kojih je ukamaćivanje moguće s obzirom na sumu ekonomskih prilika. Utvrđenje numeričke vrijednosti kamatnjaka unutar tih granica ovisi ali samo o volji posjednika kapitala« (str. 10).

Ovoj tvrdnji nasuprot kazao sam ali već gore, da ustanovljivanje numeričke vrijednosti kamatne stope ne ovisi samo o volji posjednika kapitala, već i volji onoga, koji taj kapital treba, pa je dakle kamatna stopa rezultanta dviju tendencija, dviju volja, rezultat pogodbe dva gospodarskih subjekata, kako gore rekoh.

Međutim Endress na strani 17 citirane knjige nastavlja u duhu svoje tvrdnje, te kaže: »Šumski kamatnjak nije identičan sa kamatnjakom, s kojim se šumski kapital faktično ukamaćuje, t. j. sa tako zvanim Verzinsungsprozent-om. Radi dugačkog vremena produkcije temelji se svako šumsko-financijsko računanje na diskontiranju ili prolongiranju. U tu svrhu potrebna je neka kamatna stopa, koju moramo utvrditi prije početka računanja. To je tako zvani šumski kamatnjak, koji je neka ugovorena, tako reći autonomna veličina (eine bedungene Grösse). »Verzinsungsprozent« je ali procentualni omjer između kapitala i njegovog prihoda.«

Prema tome je samo Verzinsungsprozent ono, što mi podrazumijevamo pod imenom postotak, kamatnjak, a šumski kamatnjak to nije, već je on jedna neovisna, autonomna veličina. Šumski kamatnjak nije omjer $p = \frac{r \cdot 100}{K}$. On uopće nije povezan matematičkom funkcijom sa veličinama r i K , pa radi toga lijeva strana jednadžbe ne mora biti jednaka desnoj.

Formula kapitalizovanja renta glasi:

$$K = \frac{r \cdot 100}{p},$$

Ako umjesto faktora r umetnemo njegovu vrijednost

$$r = \frac{p}{100} \cdot K,$$

to prva formula glasi

$$K = K \cdot \frac{p}{100} \cdot \frac{100}{p} \text{ ili } K = K.$$

Uzmemo li u obzir, da je prema Endressu šumski kamatnjak jedna autonomna veličina, koju ćemo označiti sa p_1 , a pravi kamatnjak ili Verzinsungsprozent sa p_2 , onda je renta

$$r = \frac{p_2}{100} \cdot K$$

pak gornja formula za kapital izgleda ovako:

$$K = K \cdot \frac{p_2}{100} \cdot \frac{100}{p_1}$$

Pošto ali p_1 ne mora, te uopće može samo slučajno da bude jednako p_2 , to iz ovog izlazi, da je gornja jednadžba u praksi nemoguća. Matematički je ali neoboriva istina, da ako imamo u jednom računu više faktora, a jedan se od tih može po našoj volji mijenjati, to rezultat našega računa ovisi o našoj samovolji, makar su svi ostali faktori i neovisni o našoj volji. Time držim, da je dovoljno dokazano, da i kod računanja prihodne vrijednosti šumskoga zemljišta rezultat nije neka matematička nužda, koja se ne da mijenjati, već je taj rezultat produkt naše volje, koja slobodno upliviše na rezultat izborom faktora p .

Nakon što smo na temelju oficijelnih karakteristika šumskog kamatnjaka došli do tako neočekivanih rezultata, pojavljuje se još jedno pitanje, koje je i u udžbenicima računanja vrijednosti šuma vrlo slabo ili nikako obrađeno, a to je pitanje, kako su teoretičari uopće dobili ili izračunali šumski kamatnjak. Dosada je naime u nauci sasvim nepoznat pojav, da bi neko znanje samo po sebi, kao neka blagovijest, došlo do nas. Pa kako se onda mogu u tančine opisivati svojstva šumskoga kamatnjaka, kad on nije utvrđen na pouzdan način?

U udžbenicima računanja vrijednosti šuma često se puta naleti na pasus, da se primjenom visokog šumskog kamatnjaka dobivaju premalene ili čak negativne vrijednosti za šumsko tlo. Pojavljuje se pitanje, kako i otkuda se zna, da je računom dobivena vrijednost prevelika ili premalena. Koji je kriterij, po kome se prosuđuje ispravnost računskih rezultata? Iz prakse je poznato, da se ispravnost rezultata o vrijednosti šume i njezinih dijelova dobivenih računski putem propisanih formula prosuđuje i ocjenjuje tako, da se ti rezultati suprotstave rezultatima iz ponude i potražnje šumskih objekata, dakle prometnoj vrijednosti tih objekata. Ako je dakle prometna vrijednost kriterij za rezultate dobivene upotrebom formula, onda je na dlanu, da ona može i čak mora biti također kriterij za pravilan

izbor šumskog kamatnjaka. Iz toga slijedi, da se pravilan šumski kamatnjak dobiva tako, da se u formulu prihodne vrijednosti zemljišta na lijevoj strani umjesto nepoznanice *Bu* uvrsti prometna vrijednost objekta, kojemu hoćemo izračunati vrijednost. U toj jednadžbi poznati su svi faktori osim postotka *p*, koji se onda lako izračuna iz jednadžbe. Još je jednostavnije, ako se isprobava, koji šumski kamatnjak najbolje odgovara, da se dobije željeni rezultat, što je vrlo lako izvedivo, ako imamo pri ruci potrebite tabele.

Šta znači ali ovakav postupak, ako ga prosudimo sa gledišta matematike? Formula za izračunavanje prihodne vrijednosti zemljišta u stvari je jedna jednadžba sa dvije nepoznanice (*Bu* i *p*). Pošto se ovakova jednadžba ne može određeno riješiti, umjesto nepoznanice *Bu* uvrsti se numerička vrijednost, koju smo želili, da nam se pokaže kao rezultat računске operacije. Tako smo eliminirali jednu nepoznanicu i sada dajemo drugoj nepoznanici *p* onu vrijednost, koja je potrebna, da desna strana jednadžbe bude jednaka lijevoj, te da ova zaista postane jednom jednadžbom. Ovakav postupak protivi se međutim svim pravilima matematike, te zato taj način »računanja« i nije u stvari računanje.

Kad smo tako otkrili porijeklo šumskoga kamatnjaka, možemo na mnogo jednostavniji i iscrpniji način utvrditi i njegova svojstva. U formuli za računanje prihodne vrijednosti šumskog zemljišta i u ostalim formulama, koje se iz nje izvode, šumski je kamatnjak onaj promjenljivi faktor, koji nam sasma slobodnim i nevezanim mijenjanjem svoje numeričke vrijednosti omogućuje, da dobijemo računskim putem onaj rezultat, koji nam je poželjan. Poželjno nam je ali, da kod ustanovljivanja vrijednosti šuma i njihovih dijelova dobijemo vrijednosti, koje su barem približno jednake prometnim vrijednostima tih objekata. Šumski se kamatnjak piše u formi postotka, makar nije postotak, već jedan obični koeficijent. Ovaj način pisanja toga koeficijenta za izravnjanje dovodi stalno do toga, da se isti smatra kamatnjakom, te se uzalud nastoji rastumačiti, zašto se taj nazovikamatnjak mijenja potpuno neovisno od svih ekonomskih principa, dok su pravi kamatnjaci odraz ekonomskih odnosa.

Ako uočimo ove činjenice, dolazimo do daljnjih logičnih zaključaka, koji treba da se spomenu. Tako zvane prihodne vrijednosti šuma i njihovih dijelova u stvari ne zaslužuju toga naziva, jer su to u naboljem slučaju samo prometne vrijednosti tih objekata, koje su prolazeći na nepravilan način kroz retortu jedne matematičke formule (ako se nisu u retorti bitno promijenile) dobile naziv prihodnih vrijednosti tek na osnovi formalne prividnosti, kao da su one kapitalizovani prihodi od objekata, što u stvari nikako nisu. Tako zvane financijalne ophodnje, koje su izračunate iz formula, u stvari nisu nikakve financijalne ophodnje (t. j. ophodnje, koje su ekonomski najpovoljnije), već su to ophodnje, za koje je njihov utvrđivač na osnovu sasma drugih razmatranja držao tek, da su takove; pa da te svoje predmjeve i računskim putem potvrdi, stavio je u račune onaj šumski kamatnjak, koji je potreban s obzirom na cilj toga »računanja«.

Nakon ovih potpuno negativnih konstatacija u pogledu pomenutih metoda za računanje vrijednosti šuma moramo se pitati, da li te metode imaju ili zaista nemaju nikakove praktične vrijednosti i značenja. Na ovo se pitanje odgovor daje sam po sebi. Ako se koeficijent *p* ili šumski kamatnjak ispravno izračuna na osnovi prometne vrijednosti šume ili njezinih dijelova, onda se može taj faktor upotrijebiti tek onda, kad hoćemo da se

na brzu ruku orijentišemo o vrijednosti drugih kojih objekata, u koliko su gospodarske prilike za te objekte identične ili barem slične. Pošto ali samo o subjektivnom mnijenju procjenitelja ovisi ocjena, da li su gospodarske prilike identične ili barem slične, zato se ovaj način ustanovljivanja vrijednosti šume ne može nazvati računanjem vrijednosti, kad je to u stvari samo jedna procjena i to vrlo gruba procjena. Zaključuje se od malog na veliko, svaka i najmanja pogreška kod izbora faktora p povlači mnogostruko uvećanu pogrešku u konačnom rezultatu.

Računanje vrijednosti šuma i njihovih dijelova pomoću formula, koje se izvođe iz temeljnih Presslerovih formula, može se uporediti sa tahimetrijom u geodeziji, gdje se udaljenosti ustanovljuju optičkim putem na osnovi poznatih konstanta. Ovakova jedna konstanta bio bi i takozvani šumski kamatnjak p . Ipak moram da konstatujem, da je mnogo teže dovoljnom točnošću ustanoviti vrijednost za konstantu p nego za geodetsku konstantu, gdje su nam poznata sva vrela pogrešaka kao i metode njihova eliminiranja, dok je eliminacija pogrešaka kod faktora p vanredno teška ili gotovo nemoguća. Zato danas gotovo svi poznati stručnjaci izbjegavaju upotrebu tih formula.

Da opetujem svoje izvode. Teorija najveće zemljišne čiste rente (Reinertragslehre) postavila je potpuno ispravno tvrdnju, da je vrijednost šumskoga zemljišta ovisna o prihodima, koje to zemljište odbacuje vlasniku. Stvorila je i metodu, za koju je tvrdila, da se njome može računskim putem ustanoviti prihodna vrijednost šume i njezinih pojedinih dijelova. No iz razloga matematičke i opće ekonomske naravi ova je metoda pogrešna, te nije u stanju davati onih rezultata, što ih obećava prema svome nazivu. Fluktuiranje vrijednosti šumskih zemljišta ne vrši se prema zakonima matematičke naravi, čiji je izraz formula za prihodnu vrijednost zemljišta dot. slične formule, koje se od ove izdvajaju, već je dinamika kretanja vrijednosti tih zemljišta uvjetovana zakonima strogo ekonomske naravi. Pošto spomenutom metodom ne možemo ustanoviti prihodnu vrijednost zemljišta, moramo da se zadovoljimo sa prometnom vrijednošću, koja se saznaje na temelju iskustva, a ne računom. Kada ova vrijednost prođe kroz retortu jedne matematičke formule, naziva se prihodnom vrijednošću, ma da je ostala ono isto, što je bila i prije.

Nijedna grana gospodarstva nije u stanju matematički utvrditi sadanju vrijednost kapitala na temelju prihoda, koji se od tog kapitala očekuju u budućnosti, pa se zato ni ne bavi takovim problemima. Svaka privreda ima nade, da će u budućnosti polučiti neke prihode, ima i želje, da te prihode ostvari, ali ako su nade osnovane na krivim ekonomskim pretpostavkama, želje ostaju puste želje! Jedino iz prošlosti možemo izračunati, koliko nam je izvjesni kapital odbacio kamata, imamo realnu mogućnost istraživati, koji su faktori odlučivali pri povećavanju ili umanjivanju prihoda. Iz tih zaključaka možemo povući poduke za budućnost. Stvarnih koristi mogu nam donijeti samo bilance, a nikako prognoze, jer su sve prognoze vrlo nesigurne. Šumarstvo ima mnogo i puno važnijih problema, nego baviti se uzaludnim pokušajima gospodarskih prognoza.

Pošto okvir ove rasprave ne dopušta zalaziti u sve tančine matematičkih osnova teorije najveće zemljišne čiste rente, prelazim na drugu točku razmatranja.

b) Ekonomski i biološki temelji teorije najveće zemljišne rente.

Makar se često puta smatralo, da je teorija najveće čiste zemljišne rente jedno te isto sa njezinom matematičnom obradbom, držim, da ta teorija može da postoji i dalje, makar se pokazalo, da njezina matematička obradba ne valja, u koliko su joj naravski ostali preduvjeti opstanka zdravi. U tom mnijenju utvrđuju me naročito izjave mnogih uvaženih šumarskih stručnjaka.

A. Guttenberg u svojoj knjizi o uređivanju šuma priznaje, da su metode za izračunavanje prihodnih vrijednosti šuma netočne i nesigurne, ali misli, da kod uređivanja šuma nisu toliko važni pojedini rezultati, koje dobivamo pomoću tih formula, već da je važan relativan odnošaj tih rezultata kod pojedinih ophodnja. Međutim tkogod relativno brani uporabivost tih formula, vrlo se čuva od toga, da bi im u praksi pridavao neko ozbiljno značenje. U novije vrijeme uopće se sve više opaža značajna činjenica, da se formulama tek riječima iskazuje dužno poštovanje, dok se svatko zapravo čuva od toga, da bi s njima imao bližeg posla.

Mnogo konkretnije stanovište spram formula zauzima Dr. H. Martin u svojoj knjizi «Die Forstliche statik, Berlin 1918.» Priznaje, da je matematička obradba teorije najveće zemljišne rente imala dobrih rezultata, naročito zato, što je onemogućila mnoge fraze, koje su vladale u šumarstvu. Ali u daljnjem svojem razvoju ove su matematičke metode vodile do pogriješnih rezultata. One su previše jednostrane, ispuštaju iz vida mnoge faktore, koji su za produkciju i te kako važni, akoprem se ne mogu numerički izraziti. To su prije svega razni biološki faktori. Također ne postoji stroga matematička ovisnost između stvaranja vrijednosti i gospodarskih mjera.

Najznačajniju uputu glede upotrebe formula daje ali Martin na strani 146 spomenute knjige, gdje kaže: »Ma kako je važan šumski kamatnjak za šumsko gospodarstvo, može se ali s obzirom na njegovu upotrebu postaviti pravilo, da se ona ima po mogućnosti izbjegavati. Ako potanje promotrimo formule za računanje vrijednosti šume ili njezinih djelova, dolazimo do zaključka, da su to jednažbe sa više nepoznanica, među koje spada i šumski kamatnjak.«

Iz ovih i sličnih izjava pristaša teorije najveće zemljišne rente možemo povući zaključak, da se oni žele riješiti nepoćudnog matematičkog balasta, koji je uslijed istorijskog razvoja ove teorije spojen sa istom, a da uza sve to vjeruju u ispravnost same teorije. Oni smatraju, da je matematičkom obradbom teorije ona neispravno interpretirana, pa nastoje naći njeno pravilnije tumačenje. Ako slijedimo njihovim stopama, moramo se i mi otresti svih dodataka, te nastojati, da teoriju uočimo u njezinoj nepatvorenoj formi.

Ostaje temeljno shvaćanje, da je šuma kapital kao i drugi kapitali. Kapitali treba da se ukamaćuju, da se ukamaćuju sa što većim postotkom. Iz šumskog tla kao temelja šumske proizvodnje moraju se do skrajnje mogućnosti iscrpsti užici, koje je ono u stanju dati. Ali ne samo to. Pošto je teorija najveće zemljišne čiste rente primjena postulata gospodarskog liberalizma dotično kapitalizma na šumarstvo, te pošto ta teorija sva dobra preračunava u novčanu vrijednost, zahtjevi teorije glase onamo, da je svrha šumarstva, da poluči što veći novčani efekt poslovanja. Gospodarski cilj najvećeg novčanog uspjeha šumskoga gospodarstva najbitnija je karakteristika teorije.

Naša je daljnja zadaća, da preispitamo, kako i u koliko se taj cilj dade dovesti u sklad sa biološkim zakonima i silama, kojih rezultat jesu šume. Šta je šuma? Odgovor glasi, da je šuma drvećem obrasla površina. Ali time definicija nije iscrpljena. Svako stablo, koje je sastavni dio šume, ima svoju posebnu narav, ima svoje posebne zahtjeve na klimu, na geološku podlogu i na skup još prerasličitih faktora, koje podrazumijevamo pod oznakom »stojbinske prilike.« Ti faktori u glavnom su uvjetovani topografskim položajem šume, te je izvan dohvata čovjeka, da te faktore mijenja. Drveće kao živi organizam sposobno je donekle, da se prilagodi tim postojećim prilikama. Pojedine vrsti drveća prilagođuju se danim prilikama bolje, neke im se vrsti nikako ne mogu prilagoditi, te uopće ne mogu uspijevati na izvjesnim mjestima. Radi toga je broj vrsti drveća, koje na određenom topografskom mjestu mogu sastavljati šumu, ograničen.

Među svim živim organizmima postoji borba za opstanak. Svaka pojedina vrst nastoji, da na svom području istisne druge vrsti, te da sama zavlada na njemu. Na oko sasvim neznatne okolnosti odlučuju, da jedna od njih stekne tako značajnu prednost pred drugima, da se ove ne mogu takmiti s njome. Tokom vjekova, sa kojima priroda jedino računa, ta vrst stekne takovu premoć, da joj pobijeđene vrsti moraju učiniti mjesta i nestati. Kod toga i šumsko tlo, t. j. gornji sloj zemlje, koji je neposredan nosilac vegetacije, pretrpi značajne promjene i u mineraloškom pogledu i u sastavu onih mikroorganizama, koji igraju toli važnu ulogu kod svake vegetacije. Pa i drugi faktori, koji igraju važnu ulogu kod vegetacije, promijene se tokom vjekova, te čine, da druge vrsti drveća ne mogu više uspijevati na stobini, koju je osvojila jedna vrst ili smjesa više vrsti. S toga je gledišta svaka šuma jedan komplicirani biološki sistem sila, koje se međusobno drže u ravnoteži, te svaka promjena u pojedinim silama ili faktorima ima za posljedicu poremećenje ravnoteže u sistemu sila.

Naša je nauka danas još vrlo daleko od toga, da ima neki iole jasan uvid u taj najkompliciraniji od svih mehanizama. Jedino smo danas došli do toga, da egzistenciju tog sistema pouzdano pretpostavljamo, naslućujemo mu prve nejasne konture. Naslućujemo, da opstanak šuma uvjetuju faktori, o kojima nemamo nikakvih pouzdanja podataka, jer nam ih opće prirodne nauke nisu još otkrile.

Da spomenem samo jednu činjenicu, koja se danas tako bolno osjeća u jugoslovenskom šumarstvu, a to je sušenje hrastovih šuma u Slavoniji. Vjekovima su ondje postojale hrastove šume i niko se nije brinuo za njih osim prirode, koja ih je stvorila. Napretkom civilizacije postale su te šume gospodarski objekt i čovjek je prepotentno dirnuo u njihov sastav. Izlučio je iz njih pojedine vrsti drveća, pojedine biološke faktore, jer mu njihova novčana vrijednost nije odgovarala. Danas se slavonske šume suše, u koliko se već nisu osušile.

Ako uočimo gornje činjenice, to nam se postupak, koji je proveden kod premnogih šumskih gospodarstava, kada su nasilno vadene iz sastojina pojedine vrsti drveća ili su čak umjetnim načinom izmijenjene vrsti drva, koje su sačinjavale šumu, vidi kao postupak barbara, koji su provalili u centre stare kulture, te nevještom rukom uništili kulturne vrijednote neprocjenjivih vrijednosti. Radilo se, kao da ne postoji suverena priroda, koja po svojim zakonima uravnava biće i žiće u šumama.

Šumama su se dekretirali zakoni, koji sa prirodom nemaju ništa zajedničkoga.

Pa i sam način uprave šuma vanredno je karakterističan. Osnovane su direkcije šuma i šumske uprave. Ove potonje imaju frapantnu sličnost sa pojedinim industrijskim pogonima. Na čelu uprave stoji upravitelj pogona, kojemu je djelokrug usko ograničen produkcijskim planom — gospodarskom osnovom, koja mu određuje, gdje, kako i kada se imaju pojedine šume prorijediti, posjeći, do kada se ima čekati, da se šume naravnim načinom pomlade, kada se ima pristupiti umjetnom pošumljivanju i na koji način. Veličina uprava otkrojena je prema tome, da se iscrpi radna sposobnost jednog čovjeka, koji se bavi isključivo tim poslovima, to jest izvršivanjem gospodarske osnove — produkcijskog plana. Na sastav osnove nije on imao nikakve ingerencije, to je bilo djelo direkcije. Osnove su sastavljene prema ekonomskim zahtjevima vremena, a sastavljali su ih često mladići, koji su šumu poznavali samo iz knjiga. Ako je u upravi došlo do nepredviđenih poteškoća ili kalamiteta, poslan je iz centrale specijalist za fitopatologiju, entomologiju, hidrotehniku itd. koji je imao zadaću, da zapeli pogon opet stavi u tečaj. Sasma analogno kao kod industrijskog pogona, kada koji stroj otkaže službu.

Da li je ova analogija opravdana i osnovana s obzirom na šumarstvo? Da li je temelj šumarske produkcije jedan stroj, kojeg su zamislili i osnovali ljudi, te mu uslijed toga poznaju u tančine narav i zakone?

Moramo reći, da je mehanizam prirode toli kompliciran, da se nikako ne može usporediti sa bilo kojim strojem. Taj stroj nismo mi stvorili niti ga dovoljno poznajemo, da bi mogli šablonski sa njime postupati. U šumarstvu nema mjesta za bilo koje propisane i ograničene metode rada. Šumarstvo ima posla sa živom prirodom, koja je neodgo-netana tajna, te jedino onaj, koji je s njome u neprestanom dodiru i uvijek je pažljivo motri, može iskorišćivati njezine plodove, a da kod toga ne poremeti temelje, iz kojih ta produkcija izvire.

Nakon tih razmatranja povratimo se k našem glavnom pitanju, da li su metode i postulati gospodarskog liberalizma spojivi sa prirodom šuma?

Bit je gospodarskoga liberalizma u tome, da postavlja jedno ekonomsko načelo kao načelo, koje vodi i vlada svim gospodarskim nastojanjima čovjeka. To načelo traži, da se sva vrela, iz kojih čovjek može crpsti dobra, smatraju kapitalima, koji se imaju ukamaćivati sa najvećim mogućim postotkom. Pošto je to načelo suprema lex, nužno se moraju tom načelu doprinositi izvjesne žrtve. Kapitali se stave u okove produkcije, te se iz njih iscrpi mogući dobitak. Kod toga se čak ne polaže glavna važnost na očuvanje kapitala, jer je on svoju zadaću svršio time, što se umnožio ne kao takav, već kao novac, koji je mjerilo svih vrijednota. Iscrpili smo ugljenokop, ali smo umnožili x puta kapital, uloženi u njegovu eksploataciju.

Primijenimo li to načelo na šumsku produkciju, to dolazimo do toga, da moramo šume iscrpiti do skrajnosti, tako da nam se uloženi novčani kapital umnoži, a za šume ne pitamo više. Međutim nam ali šume davaju dobra, kojih u dogledno vrijeme ne možemo zamijeniti sa kakovim drugim dobrom. Produkti šuma nastaju tako polagano, da onemogućenjem daljnje njihove produkcije ili prekomjernom njihovom upotrebom slijedeće generacije bivaju lišene mogućnosti, da si nabave najpotrebnija

dobra. Čim netko šumu pretvori, makar u teoriji, u novčani kapital, to se na ovaj odmah primijene zakoni, koji odgovaraju tome kapitalu, pa se ne mogu više uzimati u obzir posebna svojstva, kojima se šuma odlikuje.

Moramo se pozabaviti još sa pitanjem, da li je ispravan zahtjev Presslerov, kojim traži, da se imaju naročito državne šume upravljati po načelima financijalnoga gospodarstva. Pressler nikako nije mogao uvidjeti, da šumarstvo ima u okviru opće nacionalne ekonomije neki posebni, izuzetni položaj. Zato često puta pita, otkuda je državi pravo ili čak dužnost da svoje produkte prodaje svojim državljanima uz cijenu nižu od produkcionih troškova? Zašto da se slučajnim susjedima državnih šuma daju milodari, kojih ostali građani ne mogu uživati?

Ovakva pitanja stavljaju još i danas mnogi nacionalni ekonom i šumari, makar su ta pitanja danas u doba svjetske ekonomske krize, gdje se gospodarski liberalizam pokazao nemoćnim, manje razumljiva i umjesna, nego li su bila u vrijeme, kada je živio Pressler. U ono doba sav je inteligentni svijet vjerovao, da će gospodarski liberalizam riješiti sve socijalne probleme, te da će ekonomski zakoni, čim im se prizna valjanost i poštivanje, sami po sebi pribaviti harmoniju i blagostanje čovječanstvu.

Danas nismo više tako optimistični. Nisu se ispunila očekivanja starih pobornika liberalizma u onoj sretnoj epohi čovječanstva. Čak naprotiv. Gospodarski liberalizam razdijelio je narode u dva staleža, u dvije klase, naime u posjedujuću i u proletarijat, koja je diferencijacija osobito izrazita u naprednim industrijskim zemljama. Uslijed takovih prilika sve je češće država prisiljena, da pomaže one slojeve, koji žive »iz ruke u usta«, koji žive od svoga rada kao namještenici velikih kapitalističkih poduzeća. Država je morala uzeti u svoje ruke osiguranje tih klasa za slučaj bolesti i nesreće, mora im davati potpore, kada ne mogu naći posla, da prežive. Dakle danas vidimo, da država vršeć socijalnu svoju funkciju svaki čas dijeli »milostinje«, kako bi rekao Pressler. Svakim se danom više udaljujemo od onog ideala, koga su bili postavili ideolozi liberalizma. Oni su si kao ideal predstavljali državu, kojoj je jedina svrha, da se brine za slobodu svojih građana, da ovi mogu u miru privređivati i povećavati svoje materijalno blagostanje. U koliko je država nastupala kao poduzetnik, imala se radi održanja reda u svemu pridržavati načela privatnog gospodarstva. Ti ideolozi nisu predviđali nikakovih socijalnih funkcija države, pa bi takove smatrati kao nedozvoljeno miješanje države u poslove njezinih građana, smatrali bi, da je to povreda građanske slobode.

A ipak tko bi se danas usudio kazati nešto sličnog? Danas svatko uviđa potrebu, da država što češće i energičnije intervenira u privrednom i javnom životu, da tako zaštiti slabijeg spram jačeg. Socijalne funkcije moderne države postale su njezina najvažnija dužnost, pa je začudno, da u pogledu šumarstva još uvijek prevladaju liberalistički principi.

Zahtjevi Presslerovi u pogledu gospodarenja u državnim šumama ispunjeni su, nakon što je skoro u svim državama provedena segregacija prava šumskih služnosti. U onim šumama, koje su državi preostale nakon otkupa prava šumskih služnosti, gospodari se prema načelima privatnoga gospodarstva, te se one smatraju privatnom svojinom države. Koje su

posljedice ovakovog stanja stvari? Neka mi bude dozvoljeno, da predem na sasma konkretne prilike.

U Savskoj su banovini otkupom služnosti nastale imovne općine, kojima je zadaća, da narod podmiruju drvom. Svakom je danas poznato, u kako se teškom stanju danas nalaze imovne općine, pa se poduzima sve i sva, da se to stanje sanira. Da li je ova sanacija uopće moguća?

Pučanstvo se u zadnjih 60 godina na području bivše vojne krajine više nego udvostručila. Potreba naroda na drvu porasla je i radi toga, što je starih kućnih zadruga nestalo, te sada svaka obitelj ima svoju kuću, svoje ognjište, dok je prije više obitelji, koje su sastavljale jednu kućnu zadrugu, imalo jedno zajedničko ognjište. Uza sve to šume imovnih općina, iz kojih se ima podmirivati potreba naroda na drvu, ostale su iste — uz male iznimke. Potrebe su se umnogostručile, a sredstva za podmirenje istih ostala su nepromijenjena.

Danas šumari imovnih općina protiv svoga uvjerenja moraju da snizuju ophodnje u šumama na 40 do 60 godina, te ispunjavaju svoje dužnosti spram pravoužitnika na taj način, što troše razliku drvne zalihe, koja se pokaže, kada se ophodnja snizi. Troši se dakle sam osnovni kapital imovnih općina, a kuda će se onda, kad se ti vanredni prihodi utroše, pa ostane samo redovni godišnji etat i to još znatno manji ne samo od sadanjega, već i od onoga, koji se bio već pokazao kao premalen, te se radi toga pristupilo smanjivanju ophodnje.

Uza sve ove napore šumara moram ipak javno ustvrditi, da naš narod trpi veliku oskudicu na drvu. Trpi pomanjkanje na drvu u tolikoj mjeri, da ta briga leži na njemu kao kamen, napunjuje ga nezadovoljstvom, te smatra, da su ovakovom stanju krivi šumari, koji mu ne daju dovoljno drva, dok na drugoj strani najstrože izvršuju zakon protiv njega, kad hoće da si manjak na drvu namiri samovlasnom sječom u državnoj ili imovnoj šumi.

Pravoužitnik dobiva oko dva hvata gorivog drva na godinu. Stanbene su mu zgrade dosta slabe i nesolidne. Tko može ustvrditi, da seljak sa tom količinom može izlaziti? Kad mu nestane drva, prisiljen je tako reći da ide u šumu, te da si sam nasiječe drva.

U našoj državi opažamo već od njezinog postanka neku pojavu, koja se redovito ponavlja. Svake dvije do tri godine izlazi zakon, kojim se praštaju globe i odštete za šumske krađe, koje su počinili zemljoradnici unutar određenog roka. Koji je razlog ovoj pojavi? U roku od dvije do tri godine nakupi se u kaznenim registrima šumskih uprava velik broj šumskih prijava sa odštetama, koje u sumi iznose teške milijune, tako da bi trebao poseban glomazan aparat, da te globe utjera; potrebni bi bili posebni zatvori za šumoštetnike. Izvršenje pravomoćnih presuda izazvalo bi teška socijalna trvenja i ekonomske posljedice za seljaka bile bi nedogledne. Iz obzira na više državne interese pokazuje se dakle potreba praštanja globa i šumskih odšteta. Donešen je ipak novi šumski zakon, koji se odlikuje osobitom strogoćom. Zakonodavac je očigledno namjeravao, da tim ostrim mjerama uzgojno djeluje na narod, kako bi se odučio praviti šumske štete. Moramo si ali postaviti pitanje, da li je naš narod zaista hereditarno opterećen nagnućem za šumsku krađu? Moramo se pitati, zašto naš narod u tolikoj mjeri krađe drva? Da li bi naš narod krao i onda, kad bi imao prilike, da si legalnim načinom nabavi zaista potrebna drva?

Kako već više godina službujem na šumskoj upravi, mogu tvrditi, da seljak krađe drva samo onda, kad ih ne može uz primjerenu cijenu kupiti. Svatko voli kupiti nego krasti. Značajno je ali, da se najviše šumskih šteta događa baš u krajevima, koji obiluju šumama. Kuda ide drvo sa tih prostranih šumskih područja? Na ovo pitanje lagano je dati odgovor. Pogledajmo samo na naše kolodvore. Svuda vidimo, da se tovari drvo, bilo tehničko bilo gorivo. Svaki čas, vozeć se željeznicom, opažamo ogromna skladišta drva uz kolodvore.

Država i privatni šumski veleposjed provodi u svojim šumama gospodarstvo prema načelima Presslerovim, prodaje drvo onome, koji najviše nudi, dakle inozemstvu; prodaje velefirmama, koje na veliko eksploatiraju naše šume, te se radi toga ne brine dovoljno za domaće tržište, koje bi bilo željno kupovati drvo u malim količinama. Naravna je to pojava, da se veletrgovac ne bavi detaljnom prodajom.

Prije nego prijedem na razmatranje, šta znači ovakovo stanje prosuđivano sa gledišta moderne socijalne države, moram još utvrditi, da se ono protivi običnom trgovačkom rezonu. Danas vlada svjetska ekonomska kriza. Inozemstvo kupuje malo i slabo plaća. Vanjska tržišta sva su od reda nesigurna i izgleda, da će još dugo ostati. Zar ne dolazi pod tim prilikama sama po sebi zadaća države, da ovo vrijeme iskoristi za to, da organizuje nutarnje tržište drva, da preduzme mjere, kako bi naš čovjek mogao lako kupovati drvo iz državnih šuma, pa ne bi onda država pretrpjela svakih nekoliko godina velike gubitke opraštanjem šumskih odšteta i globa. Prihodi državnog šumskog erara od maloprodaje bili bi mnogo znatniji, nego li se obično drži.

Nužno trebamo zakon o opskrbi zemljoradnika sa drvom, jer §§ 52 i 53 Z. O. Š. premalo su opširni za riješenje tako zamašnog pitanja. Narod ne treba milostinje, već mu se mora dati prilika, da si može kupiti ono, što treba.

Povratimo li se natrag našoj glavnoj temi, dolazimo na osnovi gornjih razmatranja do zaključka, da moderna država ima svoju najznačajniju osebinu u tome, što svakim danom vrši sve veću socijalnu funkciju u korist građana. Gospodarski liberalizam u svom mladenačkom optimizmu nije predviđao ovakovog razvoja prilika, te se borio protiv svake intervencije države u privredni život naroda. Tražio je od države samo to, da organizuje narodnu obuku, a prosvijetljeni će građani sami znati upravljati sobom i privređivati. Teorija najveće zemljišne rente, kao primjena općenitih načela liberalizma na šumarstvo, tražila je dosljedno istaknutim principima, da se u šumarstvu zavede gospodarstvo po načelima finansijskog privatnog gospodarstva. Odbijala je uplitanje države u gospodarenje sa privatnim šumama, a za državne je šume tražila, da se njima gospodari po istim načelima. Smatrala je državu u tom pogledu samo poduzetnikom, koji je obavezan, da se drži pravila poštene konkurencije sa ostalim poduzetnicima šumarske struke.

Međutim se na temelju iskustava, koje nam je donio novi vijek, mora ustvrditi, da je državi kao poduzetniku ograničena sloboda akcije s obzirom na socijalne dužnosti, koje ima da vrši. Šume, koje se nalaze u posjedu države, nisu samo vrelo prihoda, već su još u većoj mjeri instrumenat, kojim država vrši svoje socijalne dužnosti. Iz šuma narod crpi dobra, koja neophodno treba za život, pa je zato čitav narod interesovan na tome, da se šume uzdrže, te da se njima gospodari pravilno.

kako bi se iz njih mogle trajno podmirivati potrebe, koje se ne mogu podmirivati nikojim drugim dobrom.

Današnjem pravnom shvaćanju protivi se, da pojedinac gospodari sa svojim šumama tako, da bi time bili ugroženi interesi skupnosti, naroda kao cjeline. Naročito se ali protivi našem pravnom shvaćanju, da država gospodari sa šumama na način protivan zadovoljenju opravdanih potreba naroda na drvu. Zato dolazimo do zaključka, da je izvršivanje postulata teorije najveće zemljišne rente u današnje vrijeme nepodesno i štetno za narod i državu.

Résumé. Origine et développement du libéralisme économique, à savoir du capitalisme, ses suprêmes postulats et son application à l'économie forestière; liaison de cette application avec le nom de Pressler, avec sa théorie du plus grand rendement des fonds forestiers (Bodenreinertragslehre) et, par conséquent, avec la méthode de détermination de la valeur des fonds au moyen de la fameuse formule dite de rendement foncier (Bodenerwartungswert-Formel); défauts mathématiques et économiques de cette formule; défauts économiques de toute la théorie du plus grand rendement foncier et, par conséquent, du libéralisme économique quant à l'application à l'économie forestière de nos jours.

IZVJEŠTAJI

DRŽAVNO REZERVISANO LOVIŠTE U BOSNI I HERCEGOVINI.*

U godini 1893. prigodom donošenja lov. zakona izlučila je bivša Zem. Vlada za B. i H. planinu Čvrsnicu, zatim Divu Grabovicu, Plasu i Muharnicu kao državno rezervisano lovište u cilju gajenja i razmnažanja korisne divljači. Lovište leži na teritorijama mostarskog, konjičkog i prozorskog sreza. Površina mu iznosi 32.652 ha, a od toga 11.851 ha šume, 14.542 ha alpskih pašnjaka (suvata), 489 ha stijena i neproduktivnog tla, 258 ha jezera i 5.512 ha agrikulturnog zemljišta.

Međa lovišta ide od Sovićkog mlina jugozapadno od Borovnika i Vrata na Strmovo polje, kota 1255, odavle jugoistočno preko Dugog polja, Borove glave na Poljanu, odavle jugoistočno preko Vitrenjače i Vrela, kod kote 1292 kreće k istoku u potok Lantoša, ovim potokom u Drežanjku, Drežanjkom u Neretvu, Neretvom uzvodno do ušća Doljanke. Doljankom do polazne tačke kod Sovićkog mlina.

U glavnom leži ovo lovište u visokom gorju sa najvišom tačkom na vrhu Vel. Čvrsnice 2228, a najnižom u Drežnici 107 m nad morem. Na podnožju planina i u nizinama oko sve tri rijeke, koje optječu lovište, nalaze se sela i zaseoci sa vrlo malo ziratne zemlje, koja u relaciji produktivnosti ne može dati pozitivnih rezultata s obzirom na najnužniji zahtjev ishrane. Kotline, kojima rijeke protječu, vrlo su uske, na više mjesta i neprolazne, pa se često neposredno od korita rijeka dižu s vrlo oštrim usponom vrletne gorske kose.

Između šumovitog dijela i alpskih pašnjaka prostire se najveći dio stijena i neproduktivnog tla, u kome obitavaju najviše divokoze. U vidu polukruga uzdiže se ovaj ogromni i majestetično impozantni stjenoviti vijenac iz zapadnog dijela u Muharnici preko cijelog sjevernog, istočnog i južnog dijela lovišta, rastavljajući neprohodnim zidom kotline Doljanke, Neretve i Drežnice od alpskih pašnjaka, koji se prostiru iznad

* Za ovaj su opis uzeti zvanični podaci Kr. Direkcije Šuma u Sarajevu.

ovih stijena. Ispod ovih stijena ruše se prema dolinama na više mjesta pusta točila, koja su nastala od usova, kao i mnoga suha i vratolomna korita gorskih bujica, koje za vrijeme velikih kiša često puta počine grdnih šteta u dolinama i naseobinama.

Osim triju navedenih rijeka, koje lovište optječu i sa tri strane graniče, nalazi se još jedini potok Grabovica u kotlini Dive Grabovice. Živih vrela vrlo je malo, pa se planinštaci za vrijeme paše koriste sniježnicom za piće, a lokvama i jezerima za napojna blaga. U lovištu se nalaze dva jezera, veće u Ivanj-dolu kod Blidinja, a manje na Plasi zvano Crepulja. Cijelo je lovište tipičan krš, koji se širi s podnožja i od naseobina. On je go ili kržljavom šikarom obrasao, a prelazi u niansama vrlo ostrim i kamenitim terenom u šumoviti pojas, pun stijena, klisura, provalija i točila, a svršava se ispod podnožja stijena. Stijene se uzdižu po stotine metara visoko, te su samo rijetko i mjestimično obrasle slabom šumom. Iznad stijena nastaje visoravan, koja je puna kraških dolina, mjestimično gusto obraslih klekovinom, a koristi se kao alpski pašnjak.

Klima je mediteranska. Ljeta su osobito suha sa jakim proljetnim i jesenskim kišama. Niži su krajevi, ispod 600 m nadmorske visine, kopni skoro tokom cijele godine. U višim planinskim krajevima zapadaju veliki i duboki snijegovi, koji se po dolinama i škrapljama drže tokom cijele godine. Temperatura je prema geografskom položaju vrlo različita. U ljeti su velike vrućine, a u zimi često velike studeni i suhomrazice.

Konfiguracija je terena i ovdje od velikog upliva na floru i faunu. Samo u zara-vanjcima i uvalama, gdje se održalo nešto humusa, nalaze se manji kompleksi visoke šume. Po padinama, vrletima i stijenama strši po koje granato borovo stablo, koje je iz koje pukotine niklo, kržljava kukrika i crni jasen. Ove rijetko obrasle provalije i padine u najvišim stijenama najmlija su staništa divokoza, u kojima ta plaha divljač nalazi sigurno sklonište.

Južni su vjetrovi jaki i dugotrajniji u proljeće, nego s jeseni. Bura, i ako jaka, ne osjeća se u tolikoj mjeri kao u južnijim krajevima Hercegovine. U jesen nastupa kišni period, koji zna često puta dugo trajati, što je od vrlo velikog značaja za lov, jer u to doba pada i prskanje divokoza i glavna lovačka sezona, koju dosta puta kiše kvare, a dogodi se da i lov na više dana sasvim onemoguće. U višim partijama lovišta i na visoravnima osjeća se utjecaj alpske klime, pa često puta vrhunci budu već u oktobru pod snijegom. Mršavo tlo, ljeti jaka sunčana žega, a zimi bura, nepovoljno djeluju na razvoj bilja, pa se može reći da je u glavnom vegetacija slaba i kržljava. U najnižim i južnim krajevima oko Drežnice i Dive Grabovice na ono malo ziratne zemlje raste dobar duhan, vinova loza i smokva. Susjedni krš oko ziratne zemlje obrasao je kukrikom, crnim jasenom, tilovinom, lijeskom, ramnusima, lonice-rama, smrekom, koščelom i divljim voćem. Na sasvim ogoljelom kršu, koga na žalost dosta ima, raste kadulja kao posljednja vegetacija.

Sredogorje ovoga objekta zaprema površine između 800—1500 m, koje su, u koliko nisu goli krš i sterilne stijene, obrasle jelom, bukvom, javorom, crnim i bijelim borom i munikom. Diva Grabovica bila je negda bogata tisama, koje su još za vrijeme otomanske carevine poništene. Danas se tu nalazi oko 300—400 komada jakih stabala, koja su šuplja i kržljava i ne nose ploda. Prema terenu i ekspoziciji miješa se već od 1.200 m munika (P. Leucodermis, koju narod ovdje zove »smrč«) sa crnim borom tako, da od te visine sve više prevladuje, pa se u zadnjoj etaži visoke šume pretvara u čistu munikovu sastojinu, koja mjestimično ide i do 1.800 m. Iznad munike i bukve nastaje klekovina, koja ide do najviših gorskih vrhunaca. Glavne drvne mase nalaze se u Muharnici i one imaju nešto izgleda za iskorišćavanje. Ostale su sastojine ras-štrkane u manjim partijama u tako teškom i nepristupačnom terenu, da za eksploataciju ne mogu doći u obzir. Selima obližnje niske šume služe za podmirivanje naroda ogrjevom i za kresanje lisnika.

Po cijeloj šumi, u koliko su mjesta pristupačna, slobodno pase blago, u glavnom koze. Ovo je rak rana cijeloga gospodarenja, pošto se vrši bez reda na najzastarjeliji način. Posljedica ovakog pašarenja i prekomjernog držanja koza jasno se vidi u okolici sela i zaseoka, koji u radijalnom smjeru daju rekleks devastacije i krša, koji iz godine u godinu zauzima sve veće dimenzije. Tolerisanjem koza u državnim šumama ne pomaže se socijalno zaostalom pojedincu u pripadnom mu alikvotnom dijelu, na koji bi imao pravo participacije, nego u glavnom seoskim gazdama, koji drže po 200—300, pa i više koza u spekulativne svrhe. Osim toga primaju mnogi težaci i tude koze iz drugih sela na pašu, te ih drže pod vlastitim imenom. Mnogi od ovih špekulanata s kozama odbije u proljeće velik broj jaraca i jalovinja u šumu, gdje ih ostavlja bez čobana do kasne jeseni, odakle ih onda utovljenje potjera na pazar. Dovoljno je tome spekulantu, ako u 8 ili 14 dana dode jedanput u šumu i dađe tome blagu šaku soli. Ovo poludivlje blago uništava dan i noć najbolje izbojke šum. raslina, uznemiruje lovište i oštećuje naprave i u najzabačenijim mjestima, a najviše uništava solila, koja se postavljaju radi divokoza. Kozar obično ide uz blago samo zimi sa sjekirom, da nakreše brsta, a inače se kroz cijelu godinu pušta blago na pašu bez nadzora. Jedino se muzare dogone večerom u tor ili u špilje, gdje noćuju, a sve ostalo ostaje u šumi dan i noć, potpuno prepušteno samo sebi. Alpiskim pašnjacima koriste se u glavnom težaci iz udaljenijih srezova Hercegovine. Nasuprot svakodnevnom naprijed opisanom neurednom pašarenju vrši se iskorišćivanje alpskih pašnjaka po uređenoj gospodarstvenoj osnovi. Pravoužitnici mogu da izgone samo limitiran broj blaga na određene pašnjake, pa se pašarenje vrši u skladu sa šumskim i lovnim gospodarenjem. Ima nade, da će u skorom vremenu luč prosvjete i moć zakona i u ovom pravcu donijeti uspjeha, te prekinuti za vazda sa ovakovim nazadnim i po zajednicu najštetnijim gospodarenjem.

Ocrtavši općenito i u krupnim potezima ovu gospodarstvenu jedinicu, moram još jedamput naglasiti, da ona zaprema jedan neproduktivan, najvrljedniji kraj, koji ne bi mogao poslužiti boljoj svrsi, nego kojoj je namijenjen: uzgoju divokoza i turizmu. U šumovitijim i manje vrljednima krajevima ima ponešto i srna, ali se napredak te divljači slabo opaža s razloga mršave hrane, te naročito i stoga, što ta nježna divljač u krševitom terenu nije ustrajna i spretna kao divokoza, pa često strada, radi čega se na uzgoj srna ne može računati. U Muharnici i Mrkušinom gvozdu poznate su bojine vel. tetrijeba, na kojima svakog proljeća pjeva po više pjevacu. Lješćarki je u lovištu malo. Oko naseobina i po najbližim obroncima nalazi se ponešto i zečeva, a brdskih jarebica (kamenjarki) pravo je obilje.

Od štetne zvjeradi stalno je u vrlo malom broju u lovištu lisica, kuna i jazavac, a vuk je prolazan i vrlo rijedak gost. Medvjed se opaža samo u zapadnom dijelu lovišta oko Muharnice, gdje se obično nalazi i po koji čopor divljih svinja.

Od ptica grabilica dominira ovdje orao krstaš (*Aquila chrysaetus*), koji svoj ušur uzima od kozlića i lanadi, a utuče i po koji slabiji i bolehljivi komad odrasle divljači. Do nazad desetak godina stalno se u lovištu zadržavao i jedan par kostobera (*Gypaetus barbatus*). Prema opažanjima lovnog osoblja zadnji eksemplar ove krasne ptice viđen je prije 5 godina u Čvršnjici. Mnogobrojni lješćinari vrše sanitetsku službu cijelog ljeta, dok je blago na paši, žderući lješine uginulog blaga.

Kako je u lovištu glavna vrsta divljači divokoza, to je njenom uzgoju posvećena i glavna pažnja. Pri uređivanju lovišta uzeti su na prvom mjestu u rad oni predjeli, koji su glavna staništa divljači. Ovi su predjeli u glavnom stijene i neproduktivno tlo, jedan dio šume, koji se nalazi ispod stijena, te jedan dio alpskih pašnjaka. Ovaj se kompleks povlači sredinom po dužini većeg dijela lovišta i zaprema oko 6.000 ha površine, od čega oko 400 ha stijena, 1000 ha alpskih pašnjaka, 4600 ha šume. Ovdje je u vrlo lijepom razmjeru zastupano sve, što divokozi treba za opstanak (stijene, šuma i pašnjaci), pa divljač nalazi pored sigurnih skloništa u obilju sočne hrane.

Kako je ovaj dio lovišta u najtežem i nepristupačnom terenu, trebalo ga je otvoriti osoblju i omogućiti vršenje službe, a lovcima izvršivanje lova. Pri izvršivanju ove teške zadaće trebalo se u koštac uhvatiti sa najdivljijom prirodom, a s druge strane voditi mnoge brige o interesima okolice i ne dati razloga susjedstvu i neupućenoj javnosti, da postanu neprijatelji ovoj akciji. Po ovom principu pristupilo se zapravo tek u godini 1927. uređivanju lovišta, u kome se radovi i dalje razvijaju prema prilikama sa zamjernim uspjehom. Kroz ovaj dio lovišta vodila su četiri puta, od tih dva seoska, kojima se izgoni blago na planinu, i dva turistička. Oba su turistička puta iz Jablanice na Vel. Šljeme kao i onaj iz Dive Grabovice preko Strmenice na Vel. Čvrstnicu za vrijeme i poslije rata sasvim zapušteni i porušeni. Seoski putevi iz Dreznice s juga i onaj iz Doljana sa sjevera, koji vode u Čvrstnicu, ne dolaze za lov u obzir, jer vode odveć daleko i izvan uredenog dijela lovišta. Kako je jedini mogući prolaz na planine klancima kroz stijene, kuda su turistički putevi trasirani, to je ta okolnost iskorištena i putevi su uređeni i pretvoreni u jahaće puteve.

Na Plasi ispod Vel. Šljemeni postojala je jedina turistička koliba, koja se za vrijeme rata srušila. Kako nije bilo nikakvih zgrada ni ubikacija, moralo se noćivati po špiljama i čobanskim kolibama na planini, što je u velike otežavalo vršenje službe i odbijalo lovce, jer takovo konačenje može da bude skupčano sa zlim posljedicama. U godini 1921. napravljene su lovačke kolibe na Plasi i na Žljebu sa dva odeljka, u Bilom potoku pod Rauljom u godini 1925. sasvim mala kolibica za noćivanje lovnog osoblja. Ovo su bile jedine naprave, s kojima se raspolagalo sve do godine 1927., kada se počelo ozbiljnije raditi na uređivanju lovišta. Prema napredovanju posla oko uređivanja izgrađivane su nove kolibe na odgovarajućim mjestima, a postojeće stare kolibe su renovirane i uređene. Ovo je izvedeno postepeno tokom zadnjih 5 godina, te su na mjestima, koja su jahaćim putem pristupačna, sagrađene kolibe sa dva odeljenja, a na teže pristupačnim mjestima manje kolibe jedne šupljine sa otvorenim ognjištem. Sve su kolibe međusobno spojene lovačkim stazama. U svemu ima osam koliba, od tih četiri sa sobom i pretsobljem sa otvorenim ognjištem, a četiri male od jedne obične prostorije. Kako lovište oskudjeva vodom, to je u svakoj kolibi sagrađena cementna čatrnja i korito u potkrovlju, u koje se hvata kišnica. Kolibe su sagrađene od tesanih brvana, a radi vjetrova i škropca spolja su opšivene šimlom. Sobe u kolibama opšivene su iznutra šipelijemom blanjnom daskom (Schiffboden). Sve su kolibe tako raspoređene, da se u jednom kratkom jesenjem danu može doći od jedne k drugoj. Lovačke staze, koje kolibe spajaju, provedene su svuda, gdje se divljač najviše zadržava, pa je usput olakšan osoblju nadzor, a gostima omogućen lov. Kolibe su sagrađene na izglednim mjestima, odakle je pogled u brda i okolicu što ljepši, a obzirom na lov tako, da lovac obično ima priliku napasti oči na divljači, koja u okolini pase.

Postojeća vrela, kojih je žalibože vrlo malo, uhvaćena su i uređena, a osim toga su na dva mjesta pod vedrim nebom napravljene cementirane čatrnje za hvatanje kišnice. U svemu je u lovištu do sada sagrađeno 55.000 tm jahaćih puteva i 59.000 tm lovačkih staza. Cjelokupni izdaci, koji su u lovačke naprave do sada uloženi, iznose oko 180.000 Dinara.

Kao centar lovišta smatra se Jablanica, do koje se vrlo lako dolazi prugom Sarajevo—Dubrovnik ili obratno, kao i cestom, na kojoj je uveden redovan autobusni saobraćaj. U Jablanici je sjedište nadlovca. U lovačkoj kući ima dvije pristojno uređene sobe za lovne goste i drž. šum. činovnike. Osim toga ima u Jablanici i hotel sa urednom opskrbom. Lugarnice, kojih ima po periferiji lovišta pet, slabo dolaze za lov i lovnu službu u obzir, jer leže nepodesno i u nizinama, pa se od lovaca rijetko tko tom pogodnosti koristi. Iz Jablanice se obično polazi jahaćim konjem, te se stiže do pojedinih koliba za četiri do šest sati hoda.

U lovištu je postavljen ispitani nadlovac, kome su dodijeljena dva domaća čuvara lova. Šumarsko osoblje ne učestvuje u lovnoj službi. Šumarskog je osoblja

premalo, rajoni su preveliki, a poslova premnogo i najžalosnije je, da među današnjim šumarskim osobljem nema osjećaja ni smisla za lov. Lovna je služba teška i opasna, ne nosi ništa osim gole plaće, vrši se po više dana neprekidno u planinama, gdje se mora živjeti samo od onoga, što se u torbi ponese (suha kruha); drugih prihoda osim gole plaće nema, pa od toga svaki bježi kao vrag od tamjana. Izbor lovnog osoblja bio je dobar. Od okorjelih zvjerokrada u poratno doba, kada je bilo sve razuzdano i pokvareno, odgojeni su savjesni službenici, koji danas svoju divljač vole i brižno gaje. Samo sa ovakvim ljudima, koji poznaju u lovištu svaki kamen, sve smicalice i marifetluke zvjerokrada, svakog pojedinog čovjeka u dušu, moglo se zvjerokradstvu stati na put, koje je baš ovdje cvalo kao malo gdje.

Lovištem upravlja Direkcija Šuma u Sarajevu preko Sreskog Načelstva u Kojijicu. Kako je glavna svrha lovišta rasplodjivanje korisne divljači, to se prema tome vrši i odstrjel u vrlo ograničenom broju. Uz naplatu lovne takse od komada izdaju se stranim i domaćim lovcima dozvole za lov. Te dozvole izdaje Ministarstvo Šuma i Rudnika. Izuzev reprezentativne lovce, niko ne može dobiti dozvole za odstrjel više od dva divojarca. Lovca na lovu prate državni lovni organi i dozvoljeno mu je besplatno noćivanje u lovačkim kolibama. Strijelja se zрном i to samo na divojarce; koze su zaštićene. Lovi se samo na privlak i tihim pogonom sa najviše pet ljudi.

Geografskim položajem, klimatskim prilikama i konfiguracijom terena lovište potpuno odgovara prirodnom rasplodištu divljači. Na sjevernim i osojnim stranama svuda je dosta šume, u kojoj se u ljetno doba divljač najradi zadržaje radi hladovine. Prisojne strane više su gole, suncu eksponirane, skoro kroz cijelu godinu kopne, pa su prava staništa divokoza, dok traju žestoke zime. Pored toga mnoge ogromne stijene sa provalijama i jamacima omiljela su mjesta divokozama u svako doba godine, ako im prijeti i najmanja pogibelj. Kad se u jesen poslije Male Gospe planinštaci sa svojim stadima povuku u župu, nastupa momenat, u kome alpski pašnjaci odigravaju svoju važnu ulogu. Južni vjetar i jesenje kiše brzo operu tragove i smrad domaćeg blaga s pašnjaka, trava se pomladi, a po tome izlaze divokoze u brojnim jatima gore na pirovanje i pašu otave, gdje ostaju sve do zime. Tek kada dubok snijeg pokrije tlo i gore nestane hrane, spuštaju se jata u niže i kopnije krajeve, na prisojne i sunčane strane, gdje provode zimu u blagoj klimi i obilnoj hrani.

Ovo je najvažniji momenat u čitavom lovnom gospodarenju, od koga je ovisan prirast i kvalitet divljači, pa s time u vezi i uspjeh cijelog gospodarenja. Prema dosadanjim zvaničnim podacima u ovom je lovištu otpadak na divljači minimalan, a prema podacima sakupljenim na ustrijeljenim divojarcima kvalitet je divljači prvoklasan. Pošto u lovištu postoje svi momenti, koji divljači u svakom pogledu za život i razvijanje najpovoljnije pogoduju, jasno je, da se ovdje divljač i brže i bolje razvija, te da doživi i višu starost. Zimskih gubitaka uslijed lavina i usova, kao što je to slučaj u lovištima sjevernog dijela naše domovine i ostalih alpskih zemalja, ovdje nema.

U ovom lovištu može se računati prosječna težina za odstrjel zrelog divojarca sa 32—35 kg čiste vage. U godini 1929. ubijen je jedan divojarac, koji je očišćen vagao 43 kg. Trofeje iz ovoga lovišta mogu se takmiti sa svima lovištima Srednje Evrope. U godini 1930. ubio je jedan lovni gost dva divojarca u Bilom potoku, kojih su kuke svakoga mjerile po 80 jedinica, a trećeg divojarca ubio je na periferiji lovišta jedan domaći lovac, koga su kuke mjerile 85 jedinica po Rieglerovoj formuli. Kako po dimenzijama tako i po formi spadaju ovakove trofeje na prvo mjesto u svakom natjecanju. Ovakovih je staraca danas u lovištu još malo, a to iz razloga, što je stanje divljači skorašnje i mlado. Kako u trofeju spada i peraja (Gamsbart), to mogu i za nju spomenuti, da je lijepa, obično sa bijelom ivicom, te dosta dugačka. Imao sam priliku u godini 1929. vidjeti ustrijeljena divojarca u Divoj Grabovici, koji je imao u peraji 18 cm duge dlake.

Brojčano stanje divokoza prema zadnjim izvještajima je oko 1.800 kom. I ako imopzantan broj, to još ni izdaleka nije prekomjeran, jer ovo prostrano lovište može da uzdržaje još barem pet puta toliko divljači, bez pogibelji na degenerisanje ili oskudicu hrane. Kako lovište nije ograđeno, to je ujedno i rasplodište za okolicu, u koju se iz vlastitog nagona prekobrojna divljač slobodno iseljuje.

Do godine 1931. strijeljalo se bez redovnog preliminarara — vrlo malo. U godini 1931. preliminirano je za odstrjel 50 divojaraca, a ubijeno je u svemu 7 komada. Ot-padak u toj godini bio je pet komada divokoza (od toga četiri komada nadena uginula i jedan jarac ubijen uslijed obolenja od vrtoglavice, Drehkrankheit) i 2 srne. Pošto je zvjerokradstvo u glavnom suzbijeno, to s te strane i nema gubitaka. Iz izloženoga se vidi, da je prirast potpun i da daleko nadmašuje potrošnju. Pošto su na ovaj način osigurane zalihe divljači, može se već sada mirne duše početi sa jačim odstrjelom bez i najmanje brige za napredak i budućnost lovišta.

Prema pričanju povjerljivih lica i prema službenim podacima bilo je stanje divokoza prije rata slabo. Jedini službeni izvještaj iz godine 1906., koji mi je pri ruci, glasi na divokoza 150 i srna 10. Za vrijeme rata namnožilo se toliko divokoza, da je stanje po prilici odgovaralo današnjem broju. Svršetkom rata, u danima našeg Oslo-bodenja, nastupili su crni dani za divljač, koji su se produžili i u narednim poratnim godinama, sve dok stanje divljači nije spalo na minimum i dok nije ponestalo nele-galno dobavljene municije za bespravno nošenje brzometke. Mali ostaci rasplašene divljači održali su se u najnepristupačnijem terenu, čemu se u glavnom ima zahvaliti, da je očuvano zdravo sjeme divljači, iz koga potječe današnji rod. Kako je mizerno bilo stanje divljači, neka posluži za dokaz slijedeći navod: U godini 1920. postavljen je u Jablanici nadlovac, rođeni gorštak iz Koruške, pouzdan i savjestan čovjek, koji pozna divokozu u tančine, jer se takoreći rodio i odrastao među divokozama. Taj organ izvješćuje, da je prvih 6 nedjelja redovno i svakodnevno obilazio lovište, dok je ugledao prve divokoze. Daljnjeg komentara ne treba.

Jedna od najtežih zadaća bila je suzbiti zvjerokradstvo, koje se vršilo podlim i mučkim načinom, hvatanjem divokoza u gvožđa (stupice), što je bilo uobičajeno skoro u svakoj kući u okolici. Ovom podlom načinu uništavanja divljači mogli su doskočiti samo oni organi, koji poznaju ljude, koji se time služe i način, na koji se to obavlja. Pri ovom teškom poslu došla je do punog izražaja vrijednost domaćih ljudi kao čuvara lova, pa se danas može reći, da je zvjerokradstvo s gvoždima prestalo. Ako bi me ko upitao, kako to, da se tu tako lako stalo na kraj kradi i uništavanju divljači, dao bih mu odgovor: 1. da je narod u okolici neobično dobar i u svakom pogledu pokoran zakonu i vlasti; 2. da je vrlo siromašan, pa je prisiljen tražiti zarade izvan svoje po-lijoprivrede, od koje ne može da izvi. Vodeći računa o tome pobrinula se uprava lovišta, da se najbližima u lovištu pruži prilika zarade pri uređivanju lovišta, pri održavanju lo-vova i kod turističkih zleta. Ovi prihodi, ako i vrlo umjereni, od nazačaja su u ekonomiji te sirotinje. Na ovaj način otvorene su narodu oči i pokazano, da od lovišta na pošten način može imati daleko veće zarade, nego od nepoštenog i opasnog zvjerokrada. U blizini Jablanice otvoreni su k tome u zadnje doba veći kamenolomi, u kojima mnogi iz okolice zarađuju dnevni kruh, pa im nije stalo do skitanja po šumi. Računajući sa zaradom od lova i turizma, dosta težaka oko Jablanice drži konja, koga daje pod kiriju pri lovnim i turističkim izletima, te na taj način privređuje.

Najljepši dio lovišta i najbogatije na divljači jeste kotlina Dive Grabovice. Ona leži u jugoistočnom dijelu lovišta, ima mnogo vrlo podesnih sunčanih i osojnih strana, pa divljač u njoj ima stalna ljetna i zimska staništa. Svojom romantikom i divljom prirodom zadivljuje ona i očarava prolaznika. Može da se svojom grandioznošću i veličanstvenom ljepotom uspoređuje sa svima planinskim krajevima Domovine, kao i susjednih zemalja. Ovoj ljepoti nema premca na daleko. Podnožje ove kotline počinje kod ušća istoimenog potoka u Neretvu, kod kote 140, a svršava se u suhom dijelu korita

Grabovice kod 480 m nadmorske visine, pod okomitom stijenom Vel. Kuka, iznad koga se diže Vel. Vilinac sa impozantnom visinom od 2140 m. Dužina cijelog suhog i vodeno korita Grabovice iznosi oko 7 km. Cijela kotlina opasana je sa sviju strana na stotine metara visokim stijenama. Iznad ovoga vječitog kamenog zida nadvili se vrhunci planinskih gorostasa, koji prosječno idu preko 2.000 m u visinu. U ovome masivu dominiraju Branisovac, Ostrovača, Drijenjač, Strmenica, Vilinac, Mala Čvrtnica i Preslica, koji sižu nebu pod oblake uveličavajući panoramu ovoga krasnog kraja.

Ovo je kraj, koji svojim položajem i karakterom zahtijeva, da ostane vječito u svoj svojoj veličini i ljepoti kao dar Božiji ljudima. Da bi se ovo moglo provesti i potomstvu taj najljepši prirodni park sačuvati, proglašeni su najgornji dijelovi Dive Grabovice, koji su i najkrševitiji i nepristupačni, sa najviše sterilna tla, po naredjenju Kr. Banske Uprave u Splitu broj 7380/31 od 28. III. 1931. god., a na osnovu §. 38. z. o. š., trajnom zaštitnom šumom, u kojoj je svaka sječa i paša blaga zabranjena. Površina zaštitne šume iznosi 1.400 ha. Jedino je u ovoj božanstvenoj kotlini priroda ovako raskošna, pa je dala lovcu i turistu sve, što mu srce zaželjati može: u nizini oko Neretve i Grabovice da ubere svjež grozd ili rosnu smokvu u vinogradu, a u razdoblju od 2—4 sata da ulovi kapitalna divojarca, da šesir okiti tisovom ili munikovom grančicom i u zapučak da zadjene stručak runolista, koji ovdje raste po stijenama sviju nabrojanih brda.

Jedini mogući pristup u ovu kotlinu je jahačim putem od Aleksinog hana na cesti Sarajevo—Mostar pored potoka Grabovice. Ovim putem stiže se sa ceste kroz samo seoce Grabovicu do lovač. koliba na Žlijebu ili u Radavi za tri sata hoda.

Ovo je i na divljači najbogatiji kraj, u kome se današnje stanje cijeni na 900 kom. divokoza i oko 100 kom. srna. Radi toga je namijenjen za Dvorsko lovište, pa se drži kao strog rezervat. Tu se dozvoljuje lovljenje samo članovima ili gostima Dvora Njegovoga Veličanstva Kralja, te Državnim gostima.

Kotlina je podjeljena u dvije pri vrhu prostrane doline. U svakoj od ovih dolina predviđeni su neki veći dijelovi za pogone u većem opsegu. Na premetima su izradene čeke sa klupicama i naslonima, a jahačim putem može se dojahati na svaku čeku, pa se lovni gosti ne moraju zamarati hodom..

Najteže je pitanje u pogledu budućeg racionalnog rada u ovom lovištu otvaranje ove kotline kolskom prometu. Ovdje treba što prije izgraditi cestu, a po tom i odgovarajuću zgradu za lovne goste. Najveća teškoća ovoga projekta biće oko prelaza Neretve na ušću Grabovice, koji je vrlo težak i samo uz velike izdatke moguć. A provesti cestu od Aleksinog hana, da se izbjegne prelaz preko Neretve, također je vrlo teško i skupo jer trasa mora da vodi tik ponad željezničke pruge, u vrlo teškom terenu, što će također znatno poskupiti rad. Bilo jedno i drugo, ovo pitanje treba što prije riješiti, da se definitivno taj kraj otvori prometu i podigne, jer osim lova i turistike tu druge privrede nema. Otvaranjem kotline postaće Diva Grabovica atrakcijom cijelog kraja, koja će privlačiti na veliko strani i domaći svijet.

U Divoj Grabovici ima 22 seoska doma, koji u svemu nemaju više od desetak ha zirantne vrlo mršave zemlje, od koje ne mogu živjeti ni pod kojim uslovima. Mnogo bolje nije sa zirantnom zemljom ni u ostaloj okolici, pa treba s obzirom na to ovo vrelo privrede iskoristiti na način, koji mu najbolje odgovara.

Ističući ljepotu i važnost Dive Grabovice nisam mislio zapostavljati ostale dijelove lovišta, jer nemam ni stvarnog razloga, pošto su i oni u svome stilu isto tako lijepi i veličanstveni. Sa Vel. Sljemena ili Raulje otvara se krasan vidik na sve četiri strane svijeta, sve do sinjeg Jadrana i Posavskih ravnica. Divljači ima i u ostalim dijelovima lovišta u obilju, pa objekat tek u cijelom objamu čini »par excellence« lovište. Ko je imao sreću, da u jesen za lijepih dana u ovim krajevima lovi plahog divojarca i uživa sve čari, koje mu tu priroda pruža, taj tih časova neće nikada zaboraviti.

Već danas se može reći da je priveden ovaj vrlo siromašni kraj privredi, kojoj po svom karakteru odgovara. U ovom lovištu neće se dugo očekivati prihod, jer je ono već dobrim putem upućeno u tome smjeru, a ako bi se država bilo iz kojih razloga odlučila da ovo cijelo ili neke dijelove lovišta izda pod zakup, našao bi se ubrzo i dobar zakupac za ovaj objekat, što ja međutim ne bih nikada preporučio, jer ovo lovište treba da ostane za sva pokoljena kao državna reprezentacija u svoj svojoj veličini i romantici.

Milan Knežević, Sarajevo.

KNJIŽEVNOST

»PRIVREDNI ZNAČAJ LOVA U JUGOSLAVIJI«

(Odgovor na kritiku g. ing. Z. Turkalja)

U br. 8—9 Šumarskog lista o. g. napisao je g. ing. Z. Turkalj kritiku o mojoj knjizi »Privredni značaj lova u Jugoslaviji«, izašloj 1930 g. u Beogradu. Iskreno priznajem, da me je iznenadio ovaj način kritikovanja iza mnogobrojnih prikaza te knjige u domaćim i stranim stručnim i ekonomskim listovima, koji su knjigu primili s najvećom simpatijom i popratili je s puno hvale. Zamerke g. kritičara pokazuju, da knjigu nije valjano ni pročitao, a kamo li proučio i da ne pozna dovoljno materiju, u koju se upušta s toliko samopouzdanja.

Pre nego se upustim u sam odgovor, neka mi bude dozvoljeno, da s par reči rasvetlim izvesne momente, koji su u vezi s ovom stvari.

Pošto sam kao pasionirani lovac s pažnjom pratio lovsku literaturu, bio sam neobično razočaran lajičkim prikazivanjem i potcenjivanjem lova i lovne privrede u našoj privrednoj štampi.¹ Usled toga smatrao sam se pozvanim, da u obimu svoga nastavničkog i naučnog rada unesem više svetla u ovo kod nas sasvim neproučeno polje rada i da upozorim na mrtve kapitale, koji će u pravilnoj primeni moći dati znatne koristi našoj narodnoj ekonomiji. Proučavajući materijal, koji mi je stajao na raspolaganje u našoj domaćoj literaturi, brzo sam došao do osvjedočenja, da stojim pred gotovo nesavladivim poteškoćama. Već proučavanje osnovnih uslova za raširenje divljači u našim krajevima pokazalo je, da ne samo što nije ništa učinjeno na polju zoogeografije i ekologije, već su nedostajali i osnovni podaci o klimatskim, pedološkim i dr. osnovnim faktorima za celi teritorij države, što se vidi iz obilne literature (na str. 215.), koja se u tu svrhu morala proučavati za svaku biv. pokrajinu zasebno.² U odlučnoj volji da posao ipak nastavim došao sam do osvedočenja, da se u tom ne mogu služiti statističkim metodom, koji bi jedini mogao doneti potpuno tačne rezultate, već da moram pribeći anketnom metodu sa željom, »da na temelju izveštaja i literarnih podataka barem u glavnim crtama prikažem, kakve se vrste divljači kod nas nalaze i u kojoj količini, ostavljajući za to pozvanijima, da daljnjim naučnim ispitivanjima utvrde sve detalje ovog obimnog rada«.

¹ Na str. 9 knjige spomenuo sam naročito veliku publikaciju gg. Popovića—Mišića »Naša domaća privreda«, koja je bila neposredni povod za početak ovog obimnog posla.

² Primjećujem, da su se prvi podaci za lovnu zoogeografiju počeli sakupljati na moju inicijativu preko Ministarstva šuma i rudnika, te se sada sređuju u Središnjoj upravi saveza lovačkih udruženja.

No i tu je bilo poteškoća. Dok su se mnogi prijatelji lovstva, među njima i najviši predstavnici i seniori našeg lovačkog društva, odazvali mojoj molbi opsežnim izveštajima, slikama, stat. podacima itd., bilo ih je, srećom u malom broju, koji su otklonili svaku pomoć. Zato sam i rekao u predgovoru: »Kod toga sam svestan mnogih nedostataka, koji bi u znatnoj meri bili smanjeni, da mi je ukazana pomoć sa svih strana, na koje sam se obraćao«.

Sa žalošću moram konstatirati, da je i g. kritičar bio među onima, koji su uskratili zatraženu pomoć u ovom poslu, namenjenom jednoj stvari opšteg značaja. Odgovorio mi je jednim ne baš odviše ljubaznim pismom, u kojem kaže, da on nije sistematski bilježio tražene podatke o težini, dimenzijama rogovlja itd. kod ustreljene divljači, a u koliko ima kakvih zabeležaka, da su negde na tavanu i da nema vremena da ih traži.

Interesantno je, da je g. T. sada najedamput našao i vremena i podatke, koje je držao u pripravi, da s njima zaspe navode onih naših starih lovaca, koji su ih beležili i redovno sakupljali i dali ih s najboljom namerom i najpripravnije onda, kad je trebalo iskoristiti ih za opšte interese našeg lovstva.

Prepuštam poštovanim čitaocima, da si sami stvore sud o ovakovom postupku i odmah prelazim na ocenu opravdanosti učinjenih zamerki.

Pre svega vidim, da g. kritičaru nije jasan cilj i svrha ove knjige. Na str. 4. napisano je: »Ispričava me okolnost, da cilj knjige nije bio prikazati celokupno lovstvo naše države, već samo privredni značaj lova«, »da pruži makar i približnu orijentaciju o važnosti lovne privrede u našoj državi... i da bude poticajem za naučni rad u mnogom pravcu na još neutrtim stazama naše nauke o lovu«. Prema tome sam pišući ovu knjigu tačno odredio granice, u kojima se ima da kreće obim naučnog prikazivanja, a to je u uvodu tačno precizirano. U knjizi se posmatra lov čisto kao deo narodne privrede, a područje »nauke o lovu« ili »lovstva« dodiruje se samo u toliko, koliko je to potrebno, da se postigne postavljeni cilj.

G. kritičar, čini se, nije sasvim na čistu s ovim delokrugom lovne znanosti, jer stalno brka ovaj pojam s naukom o lovu (»Waidwerk«), »koja obuhvata nauku o upoznavanju divljači, njezinom uzgajanju, negovanju, lovljenju i upotrebi«. Inače se ne može razumeti njegovo očekivanje, da će u ovoj knjizi naći moja vlastita iskustva, mišljenja, poglede, zaključke i savete«. Pa cilj knjige nije bio, da daje upute, kako se gaje fazani, truju vukovi, kupuju lovačke karte itd., već šta vredi lov u našoj narodnoj privredi! Koliko su za g. kritičara neodređeni ovi pojmovi, vidi se i odatle, što na str. 542 zamera, da je malo rečeno o tetrebu u Hrvatskoj i Slavoniji, da nije spomenuto, da je »hrvatski tetreb nešto svetlijih boja od slovenačkog tetreba i da mu je glava iste boje kao i vrat«. Mislim, da će g. kritičar teško uspeti da dokaže vezu između boje vrata velikog tetreba i privrednog značaja lova. Ono, što ima ekonomsku važnost za taj lov, a to je brojno stanje i kvalitativni razvitak, to je spomenuto na str. 107 i u tab. XI.

Isto tako nije mogao biti cilj ekonomske studije o lovstvu jedne države, da postane neka vrsta lovačkog Baedekera. Na str. 543 žali naime kritičar, što knjiga nema izvatka na stranim jezicima, da bi stranci (!), kada dođu k nama, videli, gde će dobiti lovačku kartu, platiti taksu itd., pa bi time »knjiga dobila praktičnu vrednost, postala bi lovački vodič i tumač za strance u Jugoslaviji i poslužila u svrhe propagande i promicanje turizma u našoj državi.« Još je trebao dodati, da fali uputnik za spremanje paca i oglas za nepromoćive lovačke cipele, pa da bude potpuna ričet-knjiga, kakvu zamišlja g. kritičar. Samo se ovakve knjige ne pišu u obliku naučnih studija, već kao propagandne brošure u nakladi raznih društava za promicanje turizma!

Da ova knjiga u izvesnoj meri ipak dodiruje nauku o lovu i služi se rezultatima naučnih istraživanja na tom polju kao i istorijskom metodom, to je bilo potrebno samo zato, da se dade solidna baza daljnjim zaključcima. Za ocenu sadašnjeg i budućeg privrednog razvitka lovstva potrebno je utvrditi prirodne uslove toga razvitka, a kod toga je nužno zaći i u istoriju. Misli li g. kritičar, da je Dobrowski rogovlje svojih

5000 komada srnjaka premerio u šumi ili ih je sabirao po zbirka i u muzejima? Istina je, da za poznavanje lovstva jedne države treba poznavati sadašnja lovišta, a ne samo bivša lovišta iz muzeja; no g. kritičara mogu uveriti, da je malo krajeva države, koje još ne poznaj, ali isto tako moram sa čuđenjem konstatovati, da je njemu nepoznata važnost poznavanja istorije za pravilnu ocenu sadašnjeg stanja i za stvaranja zaključaka u budućnosti. Naučni istraživaoci na području lovstva u Nemačkoj, Čehoslovačkoj itd. s najvećom pažnjom proučavaju zbirke rogovlja i neobično su zahvalni vlasnicima, kada im to dozvole. Pa zašto se konačno priređuju izložbe, sastavljaju razni statistički pregledi i podaci o starijem rogovlju itd. ako sve ono, što je bilo u prošlosti, nema nikakve važnosti za budući razvoj i napredak?

G. T. je po svojoj kritičarskoj dužnosti trebao da prethodno barem u glavnim potezima prouči radove iste vrste (na pr. Biegera, Röriga, Eheberga, Boppe-a, Erlera i dr.) radi svoje orijentacije o obimu, metodima istraživanja i polju rada jedne ovakve knjige, a i radi zauzimanja objektivnog stanovišta prema radovima ove vrste. Njegova kritika pokazuje, da je zašao u — njemu sasvim tuđe i nepoznato — polje naučnog rada, na kojem je sasvim izgubio orijentaciju.

Temeljne uslove za raširenje divljači trebalo je u ovoj knjizi proučiti s razloga, da se vidi »pod kakvim se uslovima razvija divljač, da li su se ti uslovi s vremenom menjali i kako su delovale te promene na sadašnje brojno stanje i kvalitativni razvitak i napredak divljači, dotično kakvi su izgledi za budućnost.« Misli li g. kritičar, da za postizanje toga cilja kod visoke divljači ima bolji neki metod, nego li je merenje rogova, koji su u prvom redu rezultat ekoloških faktora dotičnog lovišta? Kod toga prikazivanja nisam imao nameru, da dadem zadnju reč u tom obimnom i još posve neproučenom polju znanstvenog rada (»ostavljajući za to pozvanijima...« str. 17. i »našu primenjenu zoologiju čeka još veliko polje naučnih istraživanja na ovom za lovnu privredu tako važnom polju«), što je uostalom bilo i nemoguće na temelju nesistematski vođenih statističkih podataka i jedne ankete užeg obima. Zato sam i pledirao u knjizi, da se osnuje institut za naučna istraživanja na polju lovstva (str. 212), pa da se i kod nas, kao u zapadnim državama, započne sistematski rad na ovom polju.

Usled svega toga nisu rezultati moje ankete mogli dati definitivni i sasvim pouzdan sud o svim detaljima morfoloških osečina i kvalitativnog razvitka naše divljači za sve krajeve, jer ovo bi mogao biti zadatak jednog dela, koje bi imalo za cilj, da prikaže celokupno lovstvo naše države (str. 154), a ne samo privredni značaj njegov! (Op. p.). U knjizi se iznose samo jači primerci, da se dokaže (str. 154 i 156), da u **svim** našim krajevima **sve** vrste divljači po svojim kvalitativnim sposobnostima spadaju u red prvoklasnih evropskih vrsta. Ovaj zadatak uspelo mi je ispuniti na temelju provedene ankete i sakupljenih statističkih podataka. Da li je kod toga rog srnjaka iz nekog kraja za 1—2 cm jači ili slabiji, a telo se po težini za koji kg razlikuje od drugog, to je sa postavljenog gledišta posmatranja ovog pitanja sasvim sporedno. G. kritičar je, čini se, previdio sve to i zato je njegovo naprezanje, da dokaže veću ili manju težinu izvesne divljači i u izvesnom kraju, sasvim izlišno i za samu stvar nema nikakog značaja. Primećujem, da sam iznoseći podatke pojedinih autora postavio potrebnu ogradu rečima: »iznosimo podatke prepuštajući naravno odgovornost autorima i sa željom, da se ovaj posao nastavi na čisto naučnoj bazi.«

Posle toga čovek bi s pravom očekivao, da će neko, iznoseći protivne dokaze, poslužiti se tačnijim, statističkim, metodom rada i na temelju celog niza statističkih podataka i provedenih naučnih opita dokazivati svoje stanovište. Od svega toga nema ništa. G. kritičar se zadovoljava, da iznese još manje podataka, nego li je dala anketa; njegovi su »dokazi« protivna »tvrdnja« (za srnjake) ili jedna obična pretpostavka (za medvede rečima: »i z a c i j e l o imaju lubanje mnogo većih dimenzija...«). Zar je to naučno utvrđeni dokaz, kojim g. T. pobija protivno mišljenje?

Prepuštam napadnutim stručnjacima, da sami brane svoje tvrdnje daljnjim argumentima, ako to smatraju potrebnim, ali smatram svojom lojalnom dužnošću prema njima, da ih uzimem u zaštitu protiv ovih i ovakovih napadača.³

Ako sada pitamo, šta smo novoga doznali posle iznetih podataka g. kritičara, možemo mirno odgovoriti: ništa! Posle tvrdnje g. Š. imamo tvrdnju g. T. Ni jedna ni druga ne temelji se na naučno utvrđenom nizu dokaza i prema tome ne daje nam definitivnu sliku o kvalitetama divljači dotičnog kraja većom tačnošću, nego li je bila utvrđena u knjizi. A ta je tačnost sama po sebi bila dovoljna za to, da se konstatuje dobar kvalitet divljači u dotičnom kraju, pa je zato ovo kritikovanje bilo sasvim izlišno. Ostaje dakle samo ono, što sam u knjizi na više mesta spomenuo, da podaci nisu sistematski vođeni i da je potrebno osnovati jedan institut, koji će i ovoj strani lovstva posvetiti potrebnu pažnju. Dotle će ovake polemike biti samo mlaćenje prazne slame.

Dok je dakle prema svemu tome jasno, da se naše lovstvo nalazi tek u povojima i da je potrebno tek započeti rad na naučnom polju, g. kritičar je protivnog mišljenja. On stavlja predlog, da se napiše dobro i naučno delo o našem lovstvu, koje bi služilo kao priručnik i udžbenik. To bi delo po njegovom mišljenju trebalo napisati oko 15 stručnjaka, koje on poimence navodi. Nije mi jasno, šta zapravo želi g. T. da se napiše? Jedan udžbenik? Pa za takve knjige ne treba tucet stručnjaka. Budući da nauka o lovu daje uputstva za izvesno praktično delovanje i služi se već postignutim naučnim rezultatima, to ovakvo jedno delo može napisati svaki nastavnik lovstva na našim fakultetima ili drugi lovni stručnjak. Ako g. T. misli na jedno znanstveno delo, koje bi imalo da obradi naše lovstvo posmatrajući prošlo i sadašnje delovanje kao pojave, onda se mi dijametralno razlikujemo u tome, šta znači naučni rad. Inače je posve nejasno, šta je hteo s time da kaže, kada je tvrdio, da mi sve to imamo gotovo i »u glavnom napisano« za jedno naučno delo. Zapadni narodi tek u novije vreme osnivaju naučne institute u svrhu proučavanja svojeg lovstva, a blažena Jugoslavija ima sve to sabrano i napisano i samo bi trebalo sve to srediti po jednom sistemu i naše jugoslovensko lovstvo bilo bi gotovo«. Kako vidimo, naša je zemlja u tom pogledu, po mišljenju g. T., u izvanredno sretnom i izuzetnom položaju!

Izgleda, da je g. T. želeo, da se napiše jedan almanah o lovstvu Jugoslavije, koji bi dao detaljan i tačan prikaz celokupnog lovstva. Onda to opet nije ni priručnik ni udžbenik.

G. kritičar iznosi u svojoj kritici mnoge netačnosti. Tako je netačna njegova tvrdnja, da se u knjizi opisuju samo vlastelinska lovišta, a ostala samo uzgred spominju. Upozorujem na str. 101—102, 108—110, 113—115, gde se spominju s dosta detalja lovišta Imovnih opština, drž. erara, razna lovišta uzeta u zakup itd., te se navodi brojno stanje tih lovišta, hvali njihov rad itd. Zar te stranice možda nedostaju u knjizi g. T.? Ako se njegova primetba odnosi samo na jelene, onda ga upozorujem na str. 97, gde je kazano: »Da su jeleni gajeni gotovo isključivo u privatnim lovištima, dokazuje statistika, iskazana po vlasništvu lovišta. Tako je 1907. godine od 190 jelena, 200 košuta i 58 teladi došlo na zakupljena lovišta samo 4 jelena, a sve ostalo na privatna«. Treba li g. T. veći dokaz? Ono, čega nema, ne može se ni iznositi.

Upravo je neverovatna površnost u vezi s onim tvrdnjama o medvedu. Opisujući dimenzije medveda, koji se nalazi u zbirci g. Martino rečeno je u knjizi, str. 165., da je to lubanja navodno (znači neko drugi tvrdi, a ne ja!) najvećeg poznatog bosanskog medveda, koje se računaju »među najjače u zapadnoj Evropi«. Ne razumem, kako je g. T. iz ovih reči iskonstruisao tvrdnju, koju pobija rečima: »možemo već danas ustvrditi, da je netačna tvrdnja g. M. za gore navedene

³ Primećujem, da je g. kritičar svojim tvrdnjama o težini srnjaka došao u sukob ne samo sa g. Šughom, već i sa Gagernom i Dombrovskim. Op. p.

dimenzije iz zbirke V. Martino, kao da su to najjače dosad poznate dimenzije medveda u zapadnoj Evropi». Razlika, zar ne g. T.? Šta ćemo, omaklo se u brzini. Samo što se takav metod kritikovanja naziva i izvrtanjem i ne služi na čast jednom kritičaru, koji ima ambicija, da ga se ozbiljno uzima u račun.

Da »pobije« ovu tvrdnju o »najjačem medvedu zapadne Evrope«, navodi nekoliko primera za lubanje medveda, koje su redom manje od spomenutog, a zna još za dva, koje doduše nije izmerio, ali »imaju zacijelo lubanje mnogo većih dimenzija, nego ih je naveo g. M.«. I ovo g. T. smatra dokazom u kritici, koja ima ambicija, da bude ozbiljna? A zašto sve to? Da pobije tvrdnju, koja nije ni postavljena, jer ova knjiga nije imala regionalan karakter, već ističe jugoslov. lovstvo. Na str. 166 navode se vanredne dužine i težine naših medveda (dakle može biti i ličkih i bosanskih i srbijanskih) i dokazi g. T. ne pobijaju tobožnje netačnosti u knjizi, već samo utvrđuju u njoj postavljenu tvrdnju, da svi naši krajevi daju divljač vanrednog kvaliteta.

Čuđe me izvadanja g. T. o medvedu, koja su sasvim protivna svemu, što sam do sada učio, čuo i čitao o toj stvari. Oni, koji su lovili i izvan Like i Gorskog kotara, znaju, da se pravi razlika između »mravara« i »velikog medveda« ne samo kod nas, već i u čehoslovačkim i rumunjskim Karpatima, u Erdelju itd., gde još žive medvedi ove vrste. O tome postoji čitava literatura, koju bi g. T. kao stari lovac ipak mogao poznavati, pre nego se tako suvereno upušta u svoja tvrdjenja. Vlasnik jednog velikog lovišta u Karpatima, inače poznati lovački pisac g. Dr. N., pričao mi je, da je u svojem lovištu kroz osam godina posmatrao medvedicu mravara, koja nije nikad narasla veća, dok nije konačno ubijena. A spomenuto vreme sigurno je dovoljno bilo, da se razvije do većih dimenzija, kad bi to bila ista podvrsta. Susret s dve podvrste medveda u Gorskom kotaru potvrdio je samo već davno mi poznato mišljenje inostranih lovaca, a potvrdi za to našao sam baš kod primitivnih lovaca Gorskog kotara, koji sigurno nisu čitali spomenute rasprave strane literature. No kako nisam zoolog, ne upuštam se u daljnje raspravljane toga pitanja. Ako naučenjaci zoolozi (ne amateri!) naučnim putem utvrde, da nema dve podvrste (Česi spominju tri) *Ursus arctos* L., promeniću svoje mišljenje. Ovakva raspravljanja, koja zavodi g. T., pripovesti su, za koje nemam ni volje ni vremena. Što se konačno tiče tvrdnje, da bi se razlike usled dugotrajnog zajedničkog života izgubile, ona samo pokazuje njegovo nepoznavanje Mendelove teorije.

Ovakvo bih mogao još i dalje pobijati redom razne tvrdnje i mišljenja ove kritike, ali ću odustati od toga uveren, da je i ovo dovoljno za svakoga, da stekne ubedenje, s kakvom je ozbiljnošću napisana ta kritika. Zato i završavam.

Sada još par reči o samoj knjizi. Potkralo se dosta grešaka, za koje je na prvi pogled vidljivo, čijom su krivnjom nastale. Tako sam opazio, da je u izvesnom broju primeraka poremećen slog u tab. XVI. na str. 125. Greška je nastala valjda odatle, što je prilikom štampanja iskočio slog, pa je slagar složio glavu tabele napamet i time izazvao zabunu. Molim c. čitatelje, koji imaju ovako pokvaren slog, da ga isprave ovim redom: Godine; Jeleni; Srne; Div. svinje; Zečevi; Medvedi; Risovi; Vuci; Lisice; Jazavci; Kune; Div. mačke; Lještarke; Tetrebovi.

Primitivši ovu zabunu, ja sam je dao ispraviti, ali može biti, da je neko dobio i neispravljen primerak, pa molim, da ga ovim putem ispravi. Dr. M. Marinović.

ING. I. POPOVIĆ: LEPTIR DUVNA (OMORIKOV PRELAC). Izdanje fitopatološkog zavoda, Sarajevo. — **ING. BOGDAN BABIĆ: LIPARIS MONACHA,** Sarajevo, 1931. (Izdanje Hrv. tiskare).

Mnogobrojne kratke publikacije g. Ing. Popovića dobro su poznate stručnim poljoprivrednim i šumarskim krugovima Bosne i Hercegovine. Na veoma kratak, jasan, precizan i konspektivan način obrađuje on u svojim letacima pojedina — uvijek

aktuelna — pitanja. Njegov zadnji letak — »Leptir duvna« — svjedoči o žalosnoj činjenici, da je i to pitanje — pitanje pojave, širenja i borbe sa »duvnom« (omorovim prelcom) — postalo aktuelnim. To nam potvrđuje i druga brošura g. Ing. Babića, vršioca dužnosti direktora Sarajevske Direkcije Šuma. Autor kaže u uvodu: »Protiv napada i invazije omorovog prelca nije moguće odrediti jednostavne mjere u akciji obrane, jer uspjeh raznih mjera ovisi o mnogim i raznolikim faktorima«. Zasluga je g. Ing. Babića, što je znao i umio u kratkim potezima nabrojati, srediti i osvijetliti te faktore, navesti sve u svjetskoj literaturi poznate mjere obrane i osvrnuti se na naše lokalne (na žalost specijalno nepovoljne) prilike. — Čitav niz primjera, koji se odnose na područja dviju šumskih uprava (Prača i Han-Pijesak), gdje je napad bio najjači, svjedoče o tome, da je još lani bila poklonjena sva potrebna pažnja ovom kalamitetu i da je uspjeh akcije bio zasada povoljan, ali da oštrim, stalnim i neprekidnim mementom treba da služe svakome, koji je vezan sa službom za crnogorične šume. U slijedećim retcima knjige (str. 10. i 11.) veli se: »Uspjeh akcije tamanjenja omorovog prelca može se potpuno postići, kad su dotične sastojine napadnute samo sporadično, kad je invazija tek u začetku... Svaki neuspjeh u ovakvom slučaju rezultat je nemarnosti, nesavjesnosti i desinteresmana... jer ta u prvom vrijeme promašena prvenstvena zadaća svakog savjesnog šumara prouzrokuje... uništenje velikih i ogromnih dobara u srazmerno veoma kratkom vremenu.... Uspješno suzbijanje omorovog prelca u većim dimenzijama do sada je nerješiv problem nauke o čuvanju šume...« Kakve bi posljedice očekivale naše šume u slučaju tih »većih dimenzija« kolamiteta, saznajemo također iz navedenih brošura. U knjizi ing. Babića (str. 33.) opisani su razvoj, dimenzije i posljedice invazije duvne u Pruskoj 1853.—1858. Ing. Popović kaže, da je šteta od napada tog leptira u Češkoj iznosila god. 1915—1924. (u našem novcu) 4.471,924.800.— dinara.

A. P.

NOVO DJELO O KLIZINAMA I ŽIČARAMA. Prof. visoke škole za kulturu tla u Beču dr. Leo Hauska i privatni docent dr. Julius Duhm štampaju stručno djelo o klizinama i točilima svake vrste, te o žičarama, s naročitim obzirom na potrebe šumarstva, pod naslovom: »Riesanlagen und Seilbahnen«. Iz prospekta, koji nam je poslan, izlazi, da će to djelo obratiti jednaku pažnju teoriji kao i konstrukciji tih transportnih sredstava, da će biti pobuda za daljnji rad i ujedno savjetnik u praksi. Brojne slike i izrađeni primjeri poslužiti će naročito posljednjoj svrsi.

Djelo će imati oko 320 stranica oktav-formata i oko 150 slika. Cijena će iznositi 28 šilinga u supskripciji, dok će obična prodajna cijena biti naravski veća. Radi teških ekonomskih prilika izlaženje ovako specijalnog stručnog djela zavisi donekle i o uspjehu supskripcije. Zbog toga, kao i radi jeftinije cijene u supskripciji, bilo bi dobro, da se gg. čitaoci, koji kane to djelo nabaviti, što prije jave knjižari: Carl Gerold's Sohn, Wien VIII, Hamerling-platz 8—10, uz čitljivu naznaku svoje adrese.

RJEŠIDBE I UREDBE

DRŽ. STRUČ. ISPIT ČINOVN. PRIPRAVNIKA.

Riješenjem Gospodina Ministra šuma i rudnika od 5. aprila o. god. broj 7536, a na osnovu člana 6. i 26. pravilnika o polaganju državnog stručnog ispita činovničkih pripravnika sa nepotpunom srednjoškolskom spremom za administrativno-kancelarijsku službu u šumarskoj struci, određeni su za članove komisije za polaganje ovoga ispita kod odeljenja za šumarstvo:

1. **Jovanović Miloš**, šef administrativnog odeljenja, kao predsjednik komisije,
2. **Borošić Josip**, savjetnik ministarstva i
3. **Nikolić Borislav**, savjetnik ministarstva, kao članovi ispitivači,
4. **Oršanić Josip**, činovnik, kao dielovoda.

Za zamjenike:

5. Predsjednika komisije, **Manojlović Milan**, savjetnik ministarstva,
 6. **Baranac Slobodan**, savjetnik ministarstva i
 7. **Černogaj Boleslav**, savjetnik ministarstva, kao članova ispitivača.
- G. **Nikolić Borisav**, ispitivače predmete iz čl. 15. pom. pravilnika i to od tek. broja 1 do zaključno tek. br. 6., a g. **Borošić Josip**, od tek broja 7 do zaključno tek. br. 12.
- Ispit će se održati 28. novembra o. g. u biblioteci odeljenja za šumarstvo.

UREDBA O PRINADLEŽNOSTIMA U NATURI ŠUMARSKOG STRUČNOG OSOBLJA KOD UPRAVE DRŽ. ŠUMA.

Ogrevna drva

Član 1.

1. Šumarsko stručno osoblje kod Ministarstva šuma i rudnika, direkcija šuma i šumskih uprava dobiva besplatno ogrevno drvo i to godišnje:

- a) činovnici 24 pr. m.
- b) činovnički pripravnici i zvaničnici 12 pr. m.
- c) služitelji (lugari i lugarski pomoćnici) 6 pr. metara.

2. Neženjeni službenici dobivaju polovinu količine određene u prethodnom stavu.

3. Drva će se izdavati umetrena u tri ravnomerne rate četveromesečno unapred franko stovarište ili železnička odnosno parobrodarska stanica u mestu službovanja dotičnog službenika.

4. Ako bi izdavanje ogrevnih drva bilo nemoguće ili bi stajalo državu više nego što iznosi njihova tržišna cena, Ministar šuma i rudnika može odrediti naknadu u novcu prema stvarnim tržišnim cenama ogrevnih drva u dotičnom mestu.

5. Ogrevna drva izrađuju se putem režijskih manipulacija i njihova izrada u naravi ili naknada u novcu osigurava se u režijskom proračunu sastavljenom u smislu Pravilnika za režijsko poslovanje u državnim šumama.

6. Tamo gde nema režijskog poslovanja izdaje se ogrevno drvo u šumi na panju u dvostrukoj količini.

Deputatno zemljište

Član 2.

1. Šumarsko stručno osoblje kod šumskih uprava dobiva deputat u zemljištu (livade ili oranice) i to:

- a) činovnici 2 ha;
- b) činovnički pripravnici i zvaničnici 1 ha;
- c) služitelji (lugari i lugarski pomoćnici) 1 ha.

2. Deputat u zemljištu izdaje se pomenutim službenicima za celu ekonomsku godinu (od 30 septembra jedne do 1 oktobra iduće godine) i to samo na području njihove šumske uprave.

3. U naročitim slučajevima može Ministar šuma i rudnika na ličnu odgovornost službenika dozvoliti izdavanje ovog zemljišta pod zakup ili na polovinu ploda s tim, da zakupac odnosno napoličar ne može biti aktivni državni službenik.

4. Premeštenom odnosno penzionisanom službeniku pripada ceo prihod deputatnog zemljišta, ako je razrešen službe u vreme od 1 jula do 31 oktobra, dok mu u svakom drugom slučaju imade naslenik u uživanju naknaditi samo faktično izdane troškove za obrađivanje zemljišta. Ovo važi i za njihove udovice odnosno zakonite naslednike u slučaju njihove smrti.

Opšte odredbe

Član 3.

1. Prinadležnosti u naturi po odredbama ove Uredbe izdaju se u granicama stvarne mogućnosti.

2. Za šumarsko stručno osoblje Ministarstva šuma i rudnika i direkcija šuma treba ove prinadležnosti izdavati počev od 1 aprila 1932 godine.

3. Ova Uredba stupa na snagu danom obnarodovanja u »Službenim novinama«, kada ujedno prestaje važiti čl. 1 i 2 Uredbe o prinadležnostima u naturi državnih službenika građanskog reda od 26 septembra 1931 godine Br. 68000/I.

Ovu Uredbu potpisao je g. ministar Pogačnik, a usvojio ju je Finansijski odbor Narodne skupštine prema rešenju broj 239 od 11 juna 1932 godine i Finansijski odbor Senata Kraljevine Jugoslavije prema rešenju broj 90 od 13 avgusta 1932 godine.

Sa istom Uredbom saglasila se Glavna kontrola odlukom od 28 septembra 1932 god. br. 76144.

BILJEŠKE

ШУМАРСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА.

Даном Уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу затекли су се, поред осталог, разни обичаји, праксе и навике, а нарочито језичке разлике, које су се, будући годинама употребљаване, биле удомаћиле у појединим крајевима. Та разлика се нарочито осећала како у општој тако и у стручној књижевности, тако да и данас за једну те исту ствар постоје два или више различитих израза. Какве пак тешкоће ствара тако различита стручна терминологија, нарочито код израде и употребе законодавства, није потребно истицати имајући у виду, да је то дало повода и Југословенском шумарском удружењу у Загребу, да још пре 10 година покрене акцију за израду јединствене шумарске терминологије, али на жалост због разних тешкоћа, са којима је овај рад скопчан, Удружење до данас није успело ту терминологију изградити.

Како се међутим у стручној јавности врло често чује критика и води полемика око употребе појединих стручних израза, а стојећи на гледишту, да нам је ова терминологија неопходно потребна и да би је требало што пре изградити. Господин Министар шума и рудника сматрајући, да је за њену израду најпозваније Министарство шума и рудника и Пољопривредни шумарски факултети универзитета у Београду и Загребу, као званични научни претставници шумарства, образовао је једну комисију за израду стручне шумарске терминологије, у коју су као чланови од стране Одељења за шумарство Министарства шума и рудника ушли: 1. Симоновић Јован, инспектор, 2. Инж. Сарнавка Роман, виш. саветник, 3. Инж. Чернагој Болеслав, саветник, 4. Инж. Дивјак Тихомир, саветник, 5. Инж. Петровић Драгољуб, саветник, 6. Инж. Петрак Јуре, саветник, 7. Инж. Баранац Слободан, саветник, 8. Инж. Росић Сретен, саветник, 9. Ми-

хадловић Петар, рач. инспектор, 10. Зековић Гојко, саветник, 11. Инж. Димитриј Тирило, виши пристава.

Од стране Министарства просвете, а по његовом претходном одобрењу, у ову комисију улази целокупно наставно особље шумарских отсека пољопривредно-шумарских факултета универзитета у Београду и Загребу.

IZ UDRUŽENJA

UPLATA ČLANARINE U MJESECU SEPTEMBRU GOD. 1932.

Redoviti članovi uplatiše po Din 100. za godinu 1932.: Božić Cvjetko, Ljubljana; Knez Ante, Nova Gradiška; Kangrga Đuro, Otočac; Milošević Ante, Teslić; Ružička Kamilo, Sarajevo; Sodnik Ante, Ljubljana; Trifunović Dragoljub- Morović; Dulepa Mustafa, Zenica Din 100 za god. 1929.; Đulbegović Fehim, Banja Luka Din 100.— za god. 1931.; Grahovac Petar, Vinkovci Din 50.— za I. polg. 1932.; Siter Georgije, Kalje Din 100.— za god. 1929.

Članovi pomagači uplatiše: Galuška Stefan, Beograd Din 50.— za god. 1932.; Dereta Borislav, Zagreb Din 100.— za god. 1931. i 1932.; Brinar Miran, Zagreb Din 50.— za god. 1932.

Pretplata na »Šumarski list«: Virbo d. d. eksploatacija drva, Virovitica Din 100.— za god. 1932.

OGLASI

О Г Л А С.

На основу наређења Кр. Банске Управе Дунавске Бановине III. Бр. 41347/932. расписује се офертална лицитација за израду привредног плана за шумски посед овога града у површини од 504 кат. јутара.

Привредни план се има израдити до краја год. 1933.

Рефлектанти имају своје прописно таксирале понуде послати овом Савету до 1. јануара 1933. године.

Стара Кањига, 24. октобра 1932. год.

Градски начелник.

ZA JESENSKE I PROLJETNE SADNJE
prodajemo iz vlastitih rasadnjaka

J A S E N O V E B I L J K E

(Fraxinus excelsior)

lijepo razvijene sa veoma dobrim korenjem u svakoj količini, postavno vagon željeznička stanica Laslovo Korog.

Narudžbe prima

ŠUMARSKI URED VLASTELINSTVA VUKOVAR

NAŠIČKA TVORNICA TANINA I PAROPILA

D. D.

**Centrala Zagreb
Marulićev trg broj 18.**

Šumska industrija

Filipa Deutscha Sinovi

Vrhovčeva ulica 1 ZAGREB Telefon broj 30-47

Parna pilana u Turopolju.

Export najfinije hrastovine. Na skladištu ima velike količine potpuno suve hrastove gradje svih dimenzija.
Utemeljeno godine 1860. Utemeljeno godine 1860.

KRNDIJA

gospodarska i šumarska industrija d. d.
u Zagrebu

Uprava gospodarsiva i šumarstva :
NAŠICE, SLAVONIJA.

Proizvodi i eksportira svekolike
gospodarske i šumske proizvode

ŠUMARI! Zar još uvijek niste upotpunili svoje biblioteke domaćim stručnim djelima!?

KNJIŽNICA JUG. ŠUM. UDRUŽENJA

Dosada izašla izdanja koja se još mogu kupiti:

Петровић: „Шуме и шумска привреда у Маке-	Дин	10—
донији“		
Hufnagl-Veseli-Miletić: „Praktično uređivanje šuma“	Din	20—
Ružić: „Zakon o šumama“	Din	50—
Levaković: „Dendrometrija“ za članove	„	70—
Nenadić: „Računanje vrijednosti šuma“ za članove	„	70—
Угреновић: „Пола Столећа Шумарства“	Din	200—
Cijene se razumijevaju bez poštarine.		

Knjige se naručuju kod „Jugoslovenskog šumarskog Uдруženja“
Zagreb, Vukotinovićeve ul. 2.

T. br.	Ime autora	Naslov knjige	Knjiga se nabavlja kod	Cijena je knjizi	
				Din	za stud. Din
1.	Јекић М. Јов.	Прилози ва Историју Шумарства у Србији	писца, Београд, Војводе Добриња 52.	60—	
2.	Dr. A. Petračić	Uzgajanje šuma, I. dio II. dio	pisca, Zagreb, Vukotinovićeve 2.	100— 140—	
3.	Ing. V. Mihaldžić	Tablice za obračunavanje njemačke bačvarske robe	pisca, Garešnica (kraj Bjelovara)	50—	40—
4.	Dr. J. Balen	„O proredama“	pisca, Beograd, Novopazarska 51.	50—	
5.	„	„Naš goli Krš“	„	115—	
6.	Dr. Balen— Dr. Sagadin	„Zakon o šumama“	Tiskara Narodnih Novina, Zagreb	100—	
7.	Dr. Đ. Nenadić	„Uređivanje šuma“	pisca, Zagreb, Vukotinovićeve 2.	150—	120—
8.	„	„Osnovi šumarstva“	„	80—	60—
9.	„	Šumarski kalendar“	„	25—	20—
10.	Dr. Ugrenović	„Zakoni i propisi o šumama i pilanama“.	Tipografija d. d. Zagreb	120—	

T. br.	Ime autora	Naslov knjige	Knjiga se nabavlja kod	Cijena je knjizi	
				Din	za stud. Din
11.	Dr. Ugrenović	Iskorišćavanje šuma I.	g. Dane Tomičić, Zagreb, Tehnički fakultet	80.—	60.—
12.	" "	Iskorišćavanje šuma II. Tehnologija drveta	" "	152.—	120.—
13.	Veseli D. Drag.	Šumarski katekizmi Uzgajanje šuma	pisca, Sarajevo, Bolnička ul. 15.	30.—	25.—
14.	" "		" "	30.—	25.—
15.	" "		" "	40.—	35.—
16.	" "		" "	20.—	15.—
17.	" "		" "	40.—	35.—
18.	" "		" "	30.—	25.—
19.	" "		" "	15.—	12.—
20.	" "		" "	10.—	8.—
21.	" "	Povjesni. crtica o šumama Bosne i Hercegovine	" "	15.—	12.—
22.	" "	Sušenje naših čet. šuma	" "	10.—	8.—
23.	Ing. Holl-Veseli	Osnovi opće botanike	" "	10.—	8.—
24.	Dr. Ђ. Јовановић	Механичка прерада дрвета	писца, Београд, Милоша Подерпа 23 и Загреб, Народна шума, Катанчићева улица.	50.—	
25.	Dr. M. Marinović	Privredni značaj lova u Jugoslaviji	pisca, Beograd, Kotež Neimar, Rejonska 45.	60.—	šumari i lovci 40.—
26.	" "	Значај шума у привредном и културном животу нашег народа.	Српска кр. Академија	10.—	преко 5 ком. Д 6.—
27.	Dr. M. Јосифовић	Биљна патологија за шумаре	г. Ст. Шербан, Београд, Гарашанинова 18.	70.—	Студенти 60.—
28.	Ing. Љуб. Марковић	Шуме и шумарство нашег Југа	писац, Скопље, Банска управа	30.—	
29.	Fritz Fink	Kubični sadržaj klada	Drvotrzac, Zagreb, Praška 6.	45.—	
30.	Ing. I. Čeović	Lovački kalendar	Pisca, Zagreb, Radišina 2.	38.—	
31.	Љ. Малетић	Уређење бујица	Владо Ђурић, Београд, Гарашанинова 14.	65.—	
32.	Dr. инж. Ж. Милетић	Општи поглед на шумарство Моравске бановине	писца, Шум. одсек банске управе, Ниш	15.—	
33.	Ing. S. Mađarević	Naše šume	pisca, Zagreb, Palmotićeva 60.	120.—	
34.	Инг. С. Баранац	Карта административне поделе шума крајишких и мовних општина (У 5 боја 1:7000)	аутора, Београд Министарство шума	25.—	20.—

UPOZORENJE!

Na svojoj sjednici od 15. decembra 1929. stvorila je Glavna uprava J. Š. U. slijedeći zaključak:

„Kako bi se poduprli gg. autori stručnih šumarskih knjiga, štampati će J. Š. U. besplatno u Šumarskom Listu stalan oglas sviju izašliх stručnih knjiga. Pri tome će se napose označiti, gdje se pojedina knjiga može nabaviti i uz koju cijenu“.

Molimo gg. autore, koji se žele poslužiti takovim oglasom, da to izvole javiti što skorije tajništvu J. Š. U., Zagreb, Vukotinovićeва 2. Vidi gornji oglas.